

ΠΛΑΤΩΝ
2 ΔΙΑ-
ΛΟΓΙΑΙ

© PLATON. OEUVRES COMPLETES. T. III-V.
PARIS. „LES BELLES LETTRES“, 1938-1940.

Георги Иванов Михайлов
Богдан Иванов Богданов
© Петър Ангелов Димитров
Превод, София, 1982

неправда и повече от всичко един мъж трябва да се грижи не да изглежда, а действително да бъде добър и в частния си, и в обществения живот; ако някой се покаже лош в нещо, той трябва да бъде наказван и ако първото благо е човек да е добър, то това е второто благо — да стане добър, изкупвайки вината си с наказание; и да се избягва всяко ласкателство и спрямо себе си, и спрямо другите, били те малко, или много хора; и реториката трябва да служи винаги на справедливостта, както и всяко друго нещо.

Послушай ме прочее и ме последвай в тази цел, която, като достигнеш, ще бъдеш щастлив и в живота, и в смъртта, както показва нашият разговор. И остави да те презират като безумен и ако искат и да те оскърбяват, и, в името на Зевс, храбро понеси дори срамни удари — нищо страшно няма да ти се случи, ако действително си благороден човек, който заляга за добродетелта.

И когато заедно сме усвоили добродетелта, тогава вече, ако решим, че трябва, можем да се отдадем на държавни дела или на каквото бихме решили и тогава ще можем да даваме съвети, понеже ще бъдем по-добри да вършим това, отколкото сме днес. Срамно е да се показваме тогава, че сме нещо, а пък да сме същите — каквито сме сега, когато за едни и същи неща, и то от толкова голямо значение, никога не оставаме на едно и също мнение — дотам сме стигнали в невежеството си!

И така нека ни ръководи този принцип, който сега ни се разкри и който ни показва, че този начин на живот е най-добрият — да култивираме справедливостта и всяка друга добродетел и в живота, и в смъртта. Нека него да следваме и да подканваме и другите да го следват, а не оня, в който ти вярваш и ми препоръчваш — той е без всякаква стойност, Каликле.

Менон, Сократ, роб на Менон, Анит

*Въведение —
Може ли човек
да се научи
на добродетел?*

Менон: Можеш ли да ми кажеш, Сократе, дали добродетелта се постига с учене? Или се постига не с учене, ами с упраж-

няване? Или нито с упражняване, нито с учене, ами съществува у хората по природа или по някакъв друг начин?

Сократ: По-рано, Меноне, сред елините бяха прочути тесалийците. Възхищавах се на ездаческото им изкуство, а и на богатството им. Сега **в** пък, струва ми се, — и на тяхната образованост, с която изпъкват най-вече съгражданите на твоя приятел Аристип¹ — ларисците. Виновник за това е Горгий. Защото веднага щом пристигнал във вашия град, благодарение на начетеността си, спечелил обожатели най-напред от рода на Алевадите (от него е и неговият обожател Аристип), а после и от други тесалийски родове. И именно тогава ви е свикнал, ако някой нещо ви запита, да отговаряте уверено и с достойнство, както е естествено да отговарят високо образованите хора; понеже и той самият позволявал на всеки елин да го пита за каквото си иска и никого не оставял без **с** отговор.

А тук, мили Меноне, стана обратното — като че ли пресъхна учеността, и се опасявам, че мина от **71** нас при вас. Ако поискаш например да попиташ по този въпрос някой тукашен, всеки ще се разсмее и ще рече: „Ти май ме мислиш за някой щастливец, чужденец, та да знам дали добродетелта е нещо, което може да се научи, или да се постигне по някакъв си друг начин. Аз толкова много се нуждая да знам дали може или не може, че дори и това не знам — какво изобщо е добродетел.“

в Та в същност, Меноне, и аз съм така. Споделям по този въпрос бедствието със съгражданите ми и се упреквам, че съм съвсем невежа по въпроса за добродетелта. Но като не знам какво е, как бих мо-

гъл тогава да знам каква е тя? Или ти смяташ, че е възможно всеки, който изобщо не познава Менон, да знае красив ли е, богат ли е, знатен ли е или противното на това? Мислиш ли, че е възможно?

с Менон: Съвсем не. А ти, Сократе, наистина ли не знаеш какво е добродетел? Това ли в нашия град да съобщим за тебе?

Сократ: Не само това, приятелю, но и че не съм срещал никой друг, мисля, който да знае.

Менон: Защо? Не срещна ли Горгий, когато беше тук?²

Сократ: Да.

Менон: Е, тогава не ти ли се стори, че той знае?

д Сократ: Не съм много паметлив, Меноне, така че сега не мога да ти кажа как ми се стори тогава. Но може би той знае, пък и ти знаеш какво е казал. Припомни ми тогава какво рече. Ако пък искаш, кажи го ти самият. Защото очевидно ти мислиш като него.

Менон: Така е.

Сократ: Тогава да го оставим, и без това не е тук. Но ти самият, Меноне, за бога, ти какво твърдиш, че е добродетелта? Кажи, не премълчавай, за да съм излъгал с една най-щастлива лъжа, ако излезе, че ти и Горгий знаете, а аз съм твърдял, че никъде не съм срещал някой, който да знае.

Менон: Не е трудно да се каже, Сократе. Най-напред, ако искаш да кажеш какво е мъжка добродетел — лесно е. Защото добродетелта за мъжа е

е *Различни видове добродетели според Менон; тяхното съществуване единство*

да бъде способен да управлява работите на града и управлявайки ги — да бъде полезен за приятелите си, нанасяйки в същото време вреда на враговете си и пазейки се да не му се случи и на него подобна беда. А пък за женската добродетел, ако искаш — не е трудно да се разкаже — жената трябва да гледа добре къщата, да пази това, което е вътре и да бъде покорна на мъжа си. Друго нещо е добродетелта у детето — независимо да-

ли е момче или момиче — или у възрастния мъж, свободен или роб. Въобще има премного други добродетели, така че не съществува трудност да се каже за добродетелта, какво именно е. За всяко занятие и за всяка възраст, при всяка работа, всеки един от нас има някаква добродетел, но предполагам също така, Сократе, че всеки има и някакъв порок.

Сократ: Голямо щастие съм имал, изглежда, Меноне, ако търсейки една единствена добродетел, съм намерил цял рой, които си лежат у тебе. Та, Меноне, ако във връзка с това сравнение за рояка те запитам за същността³ на пчелата и какво е тя, а ти кажеш, че има много и най-различни, какво би ми отговорил, ако те бях попитал следното: „Според тебе, понеже са много, всевъзможни и не си приличат помежду си, затова ли са пчели? Или те се различават не по това, а по нещо друго като например красота, големина или нещо друго такова?“ Кажи, какво би отговорил, ако те запитат така?

Менон: Без съмнение това, че една от друга те по нищо не се различават, поради което са и пчели.

с Сократ: А ако кажех след това: „Тогава отговори ми и на този въпрос, Меноне: щом по нищо не се различават и всичките са едно и също нещо, тогава какво твърдиш, че е това?“ Би ли могъл сигурно да ми отговориш?

Менон: Да.

д Сократ: Така стои въпросът и с добродетелите: даже и да са много и всевъзможни, все пак всички те съдържат в себе си една и съща идея, поради което са добродетели. Хубаво е към тази идея да погледне този, който отговаря на искащия да му бъде разкрито какво е добродетел. Или не разбираш какво искам да кажа?

Менон: Мисля, че разбирам, при все че не владея както искам това, за което питаш.

Сократ: Дали мислиш така само за добродетелта, Меноне, че една е у мъжа, друга у жената и у останалите, или и за здравето, големината и силата същото мислиш? Според тебе едно е здра-

вето у мъжа, а друго у жената, така ли? Или навсякъде идеята е една и съща, ако изобщо има здраве, било у мъжа, било у когото и да било друго, така ли?

Менон: Едно и също е според мен здравето и у мъжа, и у жената.

Сократ: Също и големината, и силата, нали? Ако една жена е силна вобщо, то същата идея и същата сила, както при мъжа, ще я правят силна, така ли? Със „същата“ искам да кажа следното: силата никак не се различава от силата вобщо, било мъжка или женска. Или смяташ, че се различават?

Менон: Не.

73 Сократ: И добродетелта не ще се различава по нищо от добродетелта вобщо било у дете, било у възрастен, у жена или у мъж, така ли?

Менон: Струва ми се, Сократе, че някак си това не е еднакво с тия другите, дето ги каза.

Сократ: Защо? Не каза ли, че добродетелта у мъжа е добре да управлява града, а у жената — да държи къщата в ред?

Менон: Да.

Сократ: Възможно ли е тогава да се управлява добре било държавата, било къщата или каквото и да било друго, без да се управлява разумно и справедливо?

б Менон: Не, разбира се.

Сократ: Следователно, ако се управлява справедливо и разумно, ще се управлява със справедливост и разумност, така ли?

Менон: Така излиза.

Сократ: Значи и едните, и другите — и жената, и мъжът — се нуждаят от същото — от справедливостта и от благоразумността, — ако искат да бъдат свършени.⁴

Менон: Очевидно.

Сократ: Добре, ами детето и възрастният? Нима, бидейки необуздани и несправедливи, те биха могли да станат свършени?

Менон: Не, разбира се.

Сократ: А благоразумни и справедливи?

с Менон: Да.

Сократ: Значи всички хора са свършени по един и същи начин. Защото, постигайки и едното, и другото, стават свършени.

Менон: Така изглежда.

Сократ: Очевидно, ако все пак добродетелта им не беше една и съща, те не биха били свършени по един и същи начин.

Менон: Разбира се, че не.

Сократ: Следователно, щом като добродетелта за всички е една и съща, опитай се да кажеш и да припомниш какво твърди Горгий за нея, а и ти заедно с него.

*Първо определение
за добродетелта
изобщо*

Менон: Какво друго все пак е добродетелта, ако не възможност да се управляват хората, ако вобщо искаш с едно един-

d ствено изречение да се отговори във всички случаи?

Сократ: Наистина искам. Но дали мислиш, Меноне, че една и същата добродетел е у детето, и у роба им дава възможност да заповядват на господаря си и още дали един роб според тебе би могъл да заповядва?

Менон: Струва ми се, че съвсем не е така, Сократе.

Сократ: Наистина би било странно, отлични. Впрочем вземи пред вид още и следното: „да е в състояние да управлява“, казваш. Няма ли да прибавим към него „справедливо“, а в никой случай „несправедливо“?

Менон: Мисля, че трябва, защото справедливостта, Сократе, е добродетел.

е Сократ: Дали добродетел, Меноне, или някаква добродетел?

Менон: Какво искаш да кажеш с това?

Сократ: Каквото и за всяко друго нещо. Например, ако искаш за кръглото, бих казал, че е някаква фигура, а не така просто, че е фигура. Затова така бих казал, защото съществуват и други фигури.

Менон: Наистина си прав. И аз мисля, че съ-

74

ществува не само справедливост, но и други добродетели.

Сократ: Кои са тези добродетели? Кажй. Аз например бих ти казал и други фигури, ако поискаш това от мене. Та и ти ми назови други някои добродетели.

Менон: В такъв случай мъжеството според мене е добродетел и благоразумието, и знанието, и благородството, и други всякакви.

Сократ: Случи ни се пак същото, Меноне. Пак, търсейки една, намерихме много добродетели, но по друг начин, отколкото преди малко. Но единствената, която съществува чрез всичките тези, не успяхме да открием.

b Менон: Вече не мога, Сократе, както ти искаш, да уловя тази единствената добродетел, дето е по всичките, както видяхме в другите случаи.

Сократ: Е, естествено е. Но аз ще се постарая, ако мога, да се придвижим по-напред. Разбираш, че така някак стоят нещата при всяко едно нещо. Ако някой те попиташе за това, за което тъкмо сега говорих: „Какво е фигура, Меноне?“, и ако ти му отговореше, че е нещо кръгло, а той ти кажеше като мене: „Дали кръглото е фигура или някаква фигура?“, то ти, навярно, би рекъл, че е някаква фигура.

Менон: Навярно.

c Сократ: Поради това, че има и други фигури ли?

Менон: Да.

Сократ: И ако продължеше да те пита кои са, щеше ли да кажеш?

Менон: Да.

Сократ: И ако пак също така и за цвета те запиташе какво е и ти му отговореше, че бялото е цвят, а той, питайки те след това, подхване: „Дали бялото е цвят или някакъв цвят?“, то ти би му рекъл, че е някакъв цвят, защото има и други цветове, нали?

Менон: Да.

d Сократ: И ако пак те накараше да кажеш други цветове, щеше да назовеш други, които се срещат не по-малко от белия, нали?

Менон: Да.

Сократ: Ако тогава като мене той продължеше словото си и кажеше: „Винаги достигаме до множество.“ Но не ми е думата за него, ами по-скоро затова, че го наричаш с едно име и твърдиш, че от това множество няма нито едно нещо, което да не е фигура, дори и когато те са противоположни помежду си, следователно кое е това, което не по-зле включва кръглото, отколкото правото, което в същност ти наричаш фигура, твърдейки, че кръглото е не по-малко фигура от правото? Или не смяташ, че е така?

Менон: Разбира се, че да.

Сократ: Следователно, като смяташ така, тогава ти също поддържаш, че кръглото е толкова кръгло, колкото право, и че правото е толкова кръгло, колкото и право, така ли?

Менон: Съвсем не, Сократе.

Сократ: Обаче все пак твърдиш, че кръглото е не по-малко фигура от правото, и обратно.

Менон: Наистина, така е, както казваш.

Сократ: Какво пък е това, което наричаме фигура? Опитай се да кажеш. Ако наистина отговореше на този, който те пита за фигурата или за цвета, така: „Нищо не разбирам от това, дето питаш, човече, нито знам какво искаш да кажеш“, той навярно би се учудил и би рекъл: „Не разбираш ли, че търся общото за всички тези неща?“ Или на следното, Меноне, не би могъл да отговориш, ако някой те запита: „Кое в кръглото, правото и в другите, които ти наричаш в същност фигури, е едно и също за всички?“ Опитай се да кажеш, за да ти бъде като упражнение за отговора на въпроса ми за добродетелта.

b Менон: Не, Сократе, ти кажи.

Сократ: Искаш да ти доставя удоволствие ли?

Менон: Разбира се.

Сократ: В такъв случай ще поискаш ли и ти да ми отговориш за добродетелта?

Менон: Добре.

Сократ: Тогава да се постареем. Наистина си заслужава.

Менон: Несъмнено.

*Дефиниция
на Сократ
за фигурата*

Сократ: Хайде тогава да се опитаме да кажем що е фигура. А ти преценявай дали приемаш това, което ще кажа.

И тъй, нека за нас фигурата е това, което единствено съпровожда винаги цвета. Доволен ли си, или искаш още някакво друго определение?⁵ Аз пък бих бил доволен, дори и така да ми отговореше за добродетелта.

Менон: Все пак това е малко глупаво, Сократе.

Сократ: Какво имаш пред вид?

Менон: Че фигурата по твоите думи е винаги това, което съпровожда цвета. Добре. Тогава, ако някой каже, че не знае какво е цвят, и също така недоумява, както беше при фигурата, как би ти се сторил твоят отговор?

Сократ: Правилен, мисля. И дори ако попитаният ме би бил някой от тези учени мъже, силни и бойки в споровете,⁶ аз бих му казал: „Що се отнася до мене, аз казах. Но ако не съм отговорил правилно — твой ред е да вземеш думата и да го докажеш.“ Ако ли пък двама приятели, както сме сега ние с тебе, поискат да разговарят помежду си, тогава трябва да се отговаря някак по-меко и по-изкусно.⁷ А за да се разговаря по-изкусно, може би не е нужно само да отговаряш с истината, ами трябва твоят отговор да почива на това, което събеседникът ти сам признава, че знае. Та ще се опитам и аз по тоя начин да поведя разговора с тебе. Каж ми: какво наричаш край? За мене краят е предел, граница — и в двете влагам един и същи смисъл. Навярно Продик⁸ не би се съгласил с нас, но ти във всеки случай казваш, че нещо „е изкарано докрай“ или „свършено“. Такова нещо искам да кажа, а не нещо заплетено.

Менон: Ами да, казвам, и мисля, че разбирам какво искаш да кажеш.

76 Сократ: Добре, ами плоско наричаш ли нещо и на свой ред обемно, както например тия неща в геометрията?

Менон: Да.

Сократ: Тогава вече би могъл да разбереш

чрез тези неща, кое наричам фигура. За всяка фигура това казвам: това, в което свършва обемното, то е фигурата. И ако подхвана отново, бих казал, че фигурата е пределът на обемното.

Менон: А за цвета какво твърдиш, Сократе?

Сократ: Все пак, ти се държиш неприлично, Меноне. Създаваш главоболия на един възрастен човек с твоите въпроси, а не искаш да си припомниш и да отговориш какво в същност твърди Горгий, че е добродетелта.

Менон: Ще ти кажа, Сократе, но след като ти ми отговориш.

Сократ: Дори със завързани очи, Меноне, човек, като те слуша да говориш, би разбрал, че си красив и все още имаш обожатели.

Менон: Това пък защо?

Сократ: Защото в твоите слова ти нищо друго не правиш, а само заповядваш. Така постъпват тъкмо изнежените, като тирани, докато са млади. При това ти навярно си научил, че имам слабост към красивите. Та ще ти направя удоволствие и ще ти отговоря.

Менон: Точно така, направи ми удоволствие.

Сократ: Искаш ли да ти отговарям като Горгий? Така би могъл да следиш най-добре мисълта ми.

Менон: Искам. Защо пък не?

*Сократовата
дефиниция
на цвета по маниера
на Горгий*

Сократ: Не говорите ли вие за някакви изтичания от съществуващите неща, както Емпедокъл?^{8а}

Менон: Да, разбира се.

Сократ: И че има пори, към които и през които се отправят тези течения?

Менон: Точно така.

Сократ: И че едни изтичания съответствуват на някои от тези пори, а други са или по-малки, d или по-големи?

Менон: Така е.

Сократ: А има едно нещо, което ти наричаш зрение, нали?

Менон: Да.

Сократ: Тогава от тези неща „разбери какво ти казвам“,⁹ както е казал Пиндар: цветът е съразмерно със зрението изтичане на фигурите, което то усеща.

Менон: Според мен отговорът ти е отличен, Сократе.

Сократ: Навярно, защото си свикнал да слушаш такива отговори. При това, предполагам, че разбираш, че би могъл от това, което казах, да обясниш лесно какво е глас, мирис и много други подобни неща.

Менон: Така е.

Сократ: Отговорът ми е като от трагедия,¹⁰ Меноне. Затова ти харесва повече от този за фигурата.

Менон: Да, наистина.

Сократ: Да, ама не този отговор е по-хубав, а другият, както се убеждавам, сине Алексидемов. Предполагам, че и ти така ще сметнеш, освен ако, както казваше вчера, не си принуден да си заминеш преди мистериите,¹¹ и не останеш и приемеш да бъдеш посветен.

77 Менон: Бих останал, Сократе, ако ми кажеш много такива неща.

Сократ: Наистина, никак не ми липсва добро желание да разговарям за тия работи, и не само защото ти искаш, а защото и аз искам. Страхувам се обаче дали ще мога.

Но хайде, опитай се и ти да съдържиш обещанието, което ми даде: отговори какво е добродетел изобщо и престани да „правиш от едно нещо много неща“, както казват подигравчиите всеки път, когато някой счупи нещо. Та остави добродетелта цяла и здрава и кажи какво е. Примери ти дадох.

*Нова дефиниция
за добродетелта
от Менон:*

*1) да се обичат
прекрасните неща.*

Менон: Добре тогава: според мен, Сократе, добродетелта се състои в това, в което казва поетът: „да се радваш на прекрасното и да си способен“.¹² И аз тоза наричам добродетел: силно да желаеш прекрасното и да си способен да го постигнеш.

Сократ: Дали искаш да кажеш, че стремежките се към прекрасното, човек се стреми и към доброто?

Менон: Именно.

Сократ: Искаш да кажеш, че има някои, които се стремят към злото, а други — към доброто? Не ти ли се струва, отлични, че всички се стремят към доброто?

Менон: Не, не ми се струва.

Сократ: Значи някои се стремят към злото?

Менон: Да.

Сократ: Искаш да кажеш, че те смятат злото за добро? Или знаейки, че е зло, все пак се стремят към него?

Менон: Мисля, че и едното, и другото.

Сократ: Значи, Меноне, според тебе дори ако някой знае, че злото е зло, пак се стреми към него, така ли?

Менон: Точно така.

Сократ: Ти какво разбираш под „стреми се“? Да му се случи ли?

б Менон: Да му се случи, какво друго.

Сократ: Дали смятайки, че злото донася полза на оня, на когото се случи, или знаейки, че злото донася вреда на този, у когото се намира?

Менон: Има някои, които мислят, че злото носи полза, а има и други, които знаят, че донася вреда.

Сократ: А според тебе тези, които считат, че злото принася полза, знаят ли, че злото е зло?

Менон: Не, струва ми се, че не знаят.

Сократ: В такъв случай е ясно, че тези хора не познават злото и не към него се стремят, ами към онова, което според тях е добро, а в същност то е зло. Така че, щом те не познават злото и го смятат за добро, то очевидно е, че те се стремят към доброто. Или не е така?

Менон: Поне на тях така им се струва.

Сократ: Добре, ама тия, дето желаят злото, както ти твърдиш, знаейки че злото донася вреда на оня, у когото то е, знаят следователно, че ще си навредят на тях самите, така ли?

Менон: Несъмнено.

Сократ: Ами тия, дето си вредят, те не ги ли смятат за жалки дотолкова, доколкото си вредят?

Менон: И това е несъмнено.

Сократ: А жалките не са ли нещастни?

Менон: Да, предполагам.

Сократ: Тогава има ли някой да желае да бъде жалък и нещастен?

Менон: Струва ми се не, Сократе.

Сократ: Следователно, Меноне, никой не иска злото, щом като не желае да бъде такъв. Защото какво друго може да е „да си нещастен“ освен да се стремиш към злото и да го придобиеш?

Менон: Опасявам се, че си прав, Сократе, и че никой не желае злото.

2) *да имаш възможност да постигнеш прекрасното.*
Сократ: Та преди малко ти не казваше ли, че добродетелта се състои в това да желаеш доброто и да можеш да го постигнеш.

Менон: Действително, казах.

Сократ: Тогава от казаното излиза, че „да желаеш“ е във властта на всеки, и че поне в това отношение никой не е по-добър от друг, така ли?

Менон: Така изглежда.

Сократ: Но очевидно е, че ако наистина някой е по-добър от друг, той би бил по-добър благодарение на способностите си.

Менон: Разбира се.

Сократ: Значи това е, както изглежда, според твоето слово добродетелта: способност за постигане на нещо ценно.

Менон: Според мен, Сократе, точно така е, както ти сега приемаш.

Сократ: Да видим тогава и в това, дали си прав. Може би имаш право. И тъй ти твърдиш, че добродетелта се състои в това да си способен да постигнеш нещо ценно, нали?

Менон: Да.

Сократ: Под ценно нямаш ли пред вид нещо като здраве и богатство?

Менон: Имам пред вид спечелването и на злато и на сребро, на почести и на власт в града.

Сократ: Нямаш друго пред вид освен това?

Менон: Не, само тия неща имам пред вид.

d Сократ: Добре, нека да е така. Значи добродетелта е да се сдобиеш със злато и сребро според Менон, по баща в гостоприемни отношения с Великия цар.¹³ Дали към придобиването си прибавил „справедливо и благочестиво“, Меноне, или ти е все едно, та дори ако някой несправедливо се сдобие със злато и сребро, ти и това би нарекъл добродетел?

Менон: В никой случай, Сократе.

Сократ: А какво, порочност ли?

Менон: Точно така.

Сократ: Излиза тогава, че трябва с придобитото да върви справедливостта или благоразумието, или благочестивостта, или друга някаква част от добродетелта. Ако ли пък не — не ще има добродетел, дори и да е постигнала ценното.

e Менон: Как впрочем иначе би била добродетел без тези неща?

Сократ: Но да не доставиш злато и сребро нито за себе си, нито за друг, в случай, че не е справедливо, не е ли добродетел самото това лишаване?

Менон: Очевидно е.

Сократ: Следователно да спечелиш такива ценни неща съвсем не би било по-голяма добродетел от това да се лишиш от тях, напротив, както изглежда, добродетел ще е това, което би станало по справедлив начин, докато обратното ще бъде безчестие.

79 Менон: Струва ми се, че това, което казваш, е неоспоримо.

Сократ: А не казахме ли преди малко, че всяко едно от тези неща — справедливост, благоразумие и всичко друго подобно — са част от добродетелта?

Менон: Да.

Сократ: Тогава, Меноне, ти май ми се подиграваш, а?

Менон: Ама защо, Сократе?

Сократ: Затова, защото току-що те помолих да не разчупваш и да не раздробяваш добродетелта (при това ти бях дал и примери как трябва

да отговаряш), а ти даже нехаеш и ми говориш, че добродетелта се състои в способността да постигаш блага с помощта на справедливостта и че тя е част от добродетелта.

Менон: Да.

Сократ: Тогава от това, с което се съгласи, излиза, че каквото и да извършиш, с помощта на част от добродетелта, все е добродетел, тъй като според тебе справедливостта е част от добродетелта, както и всички останали. Впрочем какво имам пред вид? Това, че те помолих да ми отговориш какво е добродетел изобщо, а ти си далеч от това намерение и твърдиш, че всяко действие е добродетел, стига само да се върши с част от добродетел, като че ли с това си отговорил какво е добродетел изобщо и като че ли аз вече бих я разпознал дори ако ти си я раздробил на парчета. Налага се значи, както изглежда, да почна пак от начало и да ти задам пак същия въпрос: „Мили Меноне, що е добродетел, щом като всяко действие с помощта на част от добродетел би било добродетел?“ Защото това трябва да се каже, когато някой твърди, че всяко действие, извършено със справедливост, е добродетел. Или ти се струва, че не трябва пак да ти задавам същия въпрос, смятайки, че някой знае какво е част от добродетел, без да знае самата добродетел?

Менон: Не, не мисля.

Сократ: Ако си спомняш, когато ти отговорих за фигурата, ние изоставихме подобен отговор, защото се залавяше за неща, които още се търсеха и за които още не бяхме постигнали съгласие.

Менон: И правилно го отхвърлихме, Сократе.

Сократ: Тогава недей, отлични, недей да смяташ, докато все още търсим какво е добродетел изобщо, че като отговаряш чрез частите ѝ би открил някому какво е тя. Или че би могъл да кажеш нещо друго по същия този начин. Пак ще се наложи да поставим същия въпрос: какво е добродетел, казваш, като твърдиш тия неща? Или ти се струва, че моите възражения нищо не значат?

Менон: Струва ми се, че си прав.

Сократ: Тогава отговори ми пак отначало: ти и твоят другар какво твърдите, че е добродетелта?

Интермедия

Менон: Чувал съм, Сократе, още преди да те срещна, че ти самият ни-

80 що друго не правиш, а само недоумяваш и караш и другите да недоумяват. И сега наистина чувствавам как направо ме омагьосваш, как се замаявам от твоите билки, как просто се поддавам на твоето баене¹⁴ и се изпълвам със съмнения. Виждаш ми се, ако ми позволиш да се пошегувам, почти съвсем приличен по външен вид и по всичко останало на тая сплескана морска риба — торпедото. Защото и тя вцепенява всеки, който се приближи и я докосне — точно същото чувствавам, че и ти си направил с мене. Наистина, и умът, и езикът ми са вдървени и съм неспособен да ти отговоря. При това хиляди пъти, в премного слова, пред много хора, съм говорил за добродетелта, и то съвсем добре, струва ми се. Но сега абсолютно нищо не съм в състояние да кажа. И мисля, Сократе, че правилно постъпваш, като нито по море, нито по суша напускаш този град. Защото ако като чужденец правиш такива работи в някой чужд град, веднага биха те арестували за магьосничество.

Сократ: Коварен си, Меноне, и малко остана да ме измамиш.

Менон: Защо така, Сократе?

Сократ: Разбирам защо ме оприличи на торпедо.

Менон: Добре де, защо?

Сократ: За да те оприличи и аз на нещо. Знаем аз, че всички красавци се радват на това — изгодно им е. Защото красиви, предполагам, ще бъдат и изображенията на красавците. Но аз все пак тебе няма да те оприличавам на нищо. А за себе си бих казал, че ако торпедото само е вцепенено и така кара и другите да се вцепеняват, то тогава аз приличам на него. Ако ли не — и аз не приличам. И не защото самият аз нямам никакви съмнения, та затова карам другите да се съмняват, а понеже аз повече от всеки друг се съмнявам, та

d затова и другите ги карам да се съмняват. И сега положението е таково: аз не знам какво е добродетел, а ти навярно по-рано си знаел, искам да кажа, преди да се сближиш с мен, обаче сега приличаш на човек, който не знае. Както и да е, аз искам с тебе да помислим и да потърсим какво е тя наистина.

*Подновяване
на дискусиата:
как да открием нещо,
за което нищо
не знаем?*

Менон: И по какъв начин ти, Сократе, ще търсиш нещо, за което съвсем нищо не знаеш? С кое от нещата, които не знаеш, предпочиташ да започнеш? И дори ако, доколкото е възможно, се натъкнеш на него, как ще си сигурен, че то е именно онова, което не си знаел?

e Сократ: Разбирам какво искаш да кажеш, Меноне. Виждаш ли колко спорна теза повдигаш, като казваш, че не е възможно човек да търси нито това, което знае, нито това, което не знае? Нито този, който знае, би се заел да търси — защото той си знае и съвсем не му е притрябвало никакво изследване, — нито пък този, който не знае, защото той не знае какво да търси.

81 Менон: И не ти ли се струва, че е правилно това, което се твърди в тия думи, Сократе?

Сократ: Не, не мисля.

Менон: А можеш ли да кажеш защо?

Сократ: Мога. Слушал съм мъже и жени, учени в божествените неща...

Менон: И те какво говореха?

Сократ: Според мен думите им са справедливи и прекрасни.

Менон: Кои са тия хора и какви са думите им?

*Теорията
за припомнянето*

Сократ: Жреци и жрици са, и то от тези, които са проявили грижа да са в състояние да обяснят това, с което се залавят. Казва го и Пиндар, и много други поети, които са божествени. Казват именно това — гледай дали според тебе говорят истината, че човешката душа е безсмъртна, и ту свършва, което те наричат умираше, ту отно-

во се ражда, но никога не загива. Трябва следователно поради това животът да се изживее колкото се може по-благочестиво:

*Защото, от които Персефона получи възмездие за стари злодеяния,
техните души връща обратно към високото слънце на деветия ден.*

*От тях израстват славни царе,
мъже със страшна сила, велики със знанията си.*

Завинаги хората ще ги наричат неопетнени от грях герои.¹⁵

d Та така за душата: бидейки безсмъртна, след като много пъти се е раждала и е видяла и всичко земно и всичко отвъдно, за нея няма нищо, което да не е научила. И не е никак чудно, че и за добродетелта и за всичко останало тя може да си припомни онова, което в същност от по-рано си е знаела. И понеже цялата природа е сродна, а душата е научила всичко, нищо не ѝ пречи, като си спомни само едно нещо, което впрочем хората наричат научаване, да ти открие и всичко останало, стига да си сърцат и да търсиш, без да падаш духом. Защото търсенето и научаването наистина са в целостта си припомняне.¹⁶

e И тъй не трябва да вярваме на тази спорна теза. Тя би ни направила лениви — приятно е да я слушат хора мекушави. А тази тук би ни направила работливи и търсещи. Вярвам, че тя е истинска, и много искам заедно да потърсим какво е добродетелта.

Менон: Добре, Сократе. Но все пак какъв смисъл влагаш, като приказваш, че ние не учим, ами това, което наричаме учене е припомняне? Можеш ли да ми обясниш, че това е така?

*Проверка на тезата
чрез разпитване
на един роб*

Сократ: Ей сега ти казах, че си опасен човек, Меноне, и ето, питаш ме дали мога да те науча — аз, който твърдя, че няма

82 учене, а припомняне — с цел веднага да излезе, че си противореча.

Менон: Не, кълна се в Зевс, Сократе, нямах пред вид това, казах го по навик. Но все пак, ако можеш да ми обясниш как е според тебе, тогава обясни ми.

б Сократ: Добре, не е лесно, но да се постарая заради тебе. Повикай ми от твоите много слуги един, когото искаш, за да ти покажа в него това, което искаш.

Менон: Разбира се (към един роб). Приближи се.

Сократ: Елин ли е и говори ли елински?

Менон: Да-да, родил се е в къщи.

Сократ: Внимавай тогава кое от двете ще ти се стори, че прави — дали си припомня или научава от мене.

Менон: Добре, ще внимавам.

Сократ: Е, кажи ми, момче, знаеш ли, че квадратът е такъв?¹⁷

Робът: Да.

с Сократ: Следователно квадратът е с четири равни страни като всички тези, нали?

Робът: Точно така.

Сократ: Нали и тези, които минават през средата, са равни?

Робът: Равни са.

Сократ: Тогава би ли било възможно една такава фигура да бъде и по-голяма, и по-малка?

Робът: Разбира се.

Сократ: Следователно, ако тази страна беше две стъпки и тази две, колко стъпки би била цялата фигура? Гледай тука: ако тази беше две стъпки, а тази само една, нещо друго ли, или веднаж по две стъпки би било тази фигура?

Робът: Да.

д Сократ: Но понеже и тази страна е две стъпки, то цялото става два пъти по две или нещо друго?

Робът: Да, става.

Сократ: Значи става два пъти по две стъпки?

Робът: Да.

Сократ: Тогава колко са двете стъпки по две? Пресметни и отговори.

Робът: Четири, Сократе.

Сократ: Добре, а не би ли могло от тази фигура да има друга, двойно по-голяма, такава една, с четири еднакви линии като тази?

Робът: Би могло.

Сократ: Колко стъпки ще има?

Робът: Осем.

Сократ: Хайде тогава, опитай се да ми кажеш колко дълга ще е всяка страна на тази фигура?
е Тази тук е две стъпки. А онази, двойно по-голяма ли?

Робът: Значи ясно е, Сократе, двойно по-голяма.

Сократ: Виждаш ли, Меноне, че аз на нищо не го уча, а само го питам? И сега той си мисли, че знае коя е дължината, от която би се образувала фигура от осем стъпки. Или не ти се струва така?

Менон: Така ми се струва.

Сократ: В такъв случай той знае ли?

Менон: Естествено, не.

Сократ: Но все пак предполага, че е от двойно по-дългата ли?

Менон: Да.

83 Сократ: Гледай тогава как той ще си припомня по ред това, което трябва да се припомня (към роба). Ей, ти, отговори ми: твърдиш ли, че от двойно по-дълга линия се получава двойно по-голяма фигура? Искам да кажа да не е от едната страна дълга, а от другата — къса, ами от всякъде да е равна, както тази тук, но двойно по-голяма, от осем стъпки. Но гледай, дали ще ти се струва, че ще бъде двойно по-голяма поради двойно по-дългата линия?

Робът: Да.

Сократ: Тогава тази линия става ли двойно по-дълга от тази, ако прибавим тук¹⁸ друга, също толкова дълга?

Робът: Разбира се.

Сократ: Значи от тези линии, твърдиш ти, фигурата ще стане осем стъпки, ако има четири толкова дълги страни, така ли?

Робът: Да.

Сократ: Тогава да дочертаем квадрата с четири равни линии. Нещо друго ли или точно това твърдиш ти, че е осемстъпковата фигура?¹⁹

Робът: Точно това.

Сократ: Нали в нея тия страни са четири, всяка от които е равна на четири стъпки?

Робът: Разбира се.

Сократ: Тогава колко стъпки прави? Не прави ли четири пъти по толкова?

Робът: Прави, как да не прави!

Сократ: Следователно четири пъти по толкова е нещо двойно по-голямо, така ли?

Робът: Не, кълна се в Зевс!

Сократ: А колко пъти по-голямо?

Робът: Четири пъти по-голямо.

Сократ: Значи, момчето ми, от двойно по-дългата страна, не двойно по-голяма, ами четири пъти по-голяма става фигурата.

Робът: Правилно казваш.

Сократ: Защото четири пъти по четири е шестнайсет. Не е ли?

Робът: Да.

Сократ: А осемстъпковата фигура от каква линия се образува? Нали от тази линия се получи четири пъти по-голям квадрат?

Робът: Да.

Сократ: А ето тази четиристъпкова фигура от половината на тази ли линия?

Робът: Да.

Сократ: Добре. Но осемстъпковата фигура не е ли двойно по-голяма от тази тук, и не е ли половината от тази?

Робът: Така е.

Сократ: Нали тя е със страна по-дълга от тази линия и по-къса от тази тук? Или не?

Робът: Според мене така ще бъде.

Сократ: Хубаво. Сега каквото ти се стори, това ми отговаряй: нали тази тук е дълга две стъпки, а тази четири?

Робът: Така е.

Сократ: Значи страната на осемстъпковата фигура трябва да бъде по-дълга от тази, чиято страна е две стъпки, но по-къса от тази, чиято страна е четири стъпки.

Робът: Трябва.

Сократ: Тогава опитай се да ми кажеш колко дълга според тебе е тя.

Робът: Три стъпки.

Сократ: Следователно, ако трябва да е три стъпки, половината от тази линия ще прибавим и ще стане три стъпки, така ли? Защото тук са две стъпки, а тук — една. И за тази страна по същия начин две и една. И се получава тази фигура, за която говориш.

Робът: Да.

Сократ: Следователно, ако едната страна е три стъпки и другата три, цялата фигура става три пъти по три стъпки, така ли?

Робът: Очевидно.

Сократ: Три по три колко стъпки са?

Робът: Девет.

Сократ: А трябва да е двойно по-голяма и от колко стъпки?

Робът: От осем.

Сократ: Значи осемстъпковата фигура не се получава от страна от три стъпки.

Робът: Не, разбира се.

84 Сократ: А от каква? Опитай се да ни отговориш точно. И ако не искаш да пресмяташ, посочи ми от коя?

Робът: Но кълна се в Зевс, Сократе, аз нищо не знам.

*Забележки на Сократ
върху тази част
от разпитването.*

Сократ: Представяш ли си пак, Меноне, докъде е стигнал вече в припомнянето? Че от началото не знаеше коя е страната на

осемстъпковата фигура, както впрочем и сега не знае, но все пак си мислеше, че я знае и спокойно отговаряше като сведущ, не изпитваше затруднение. А сега, когато вече схваща, че се затруднява и както не знае, така и не си мисли, че знае.

Менон: Вярно.

Сократ: И тъй сега не е ли по-добре с работата, която не знаеше?

Менон: Да, и на мене така ми се струва.

Сократ: Та като го накарахме да се затрудни и като го вцепенихме, както прави торпедото, нима му навредихме с нещо?

Менон: Не, не мисля.

Сократ: Значи все пак, както изглежда, ние сме направили нещо полезно, за да открие как стоп работата. Защото сега, като не знае, би му било приятно да търси, а тогава пред много хора, често му се е струвало, че е лесно и че правилно говори за двойно по-голямата фигура, като е казал, че трябва да има двойно по-дълга страна.

Менон: Вероятно.

Сократ: Мислиш ли тогава, че той би се заел да търси или да научи това, което си е мислил, че знае, без да го знае, преди да изпадне в затруднение и съзнае, че не знае и поиска да го знае?

Менон: Струва ми се, не, Сократе.

Сократ: Значи от това, че се е вцепенил, той е имал полза?

Менон: Струва ми се, че е имал.

d Сократ: Наблюдавай сега от това затруднение какво ще открие той, като търси заедно с мене, ама без да го уча, а само като го пигам. Следи дали ще откриеш, че някъде го уча или му обяснявам, а не го разпитвам за неговото мнение.

<i>Подновяване на разпитването</i>	Сократ (към роба): Я ми кажи: имаме тук една четиристъпкова фигура, нали? Разбираш ли?
--	---

Робът: Да.

Сократ: Да прибавим ли към нея и друга такава?

Робът: Да.

Сократ: И трета, ето тази, еднаква и с двете?

Робът: Да.

Сократ: А да попълним ли това пространство в ъгъла?

Робът: Разбира се.

Сократ: Нещо друго ли тогава биха образували тези четири еднакви фигури?

e Робът: Да.

Сократ: Какво? Цялата тази фигура колко пъти е по-голяма от тази тук?

Робът: Четири пъти.

Сократ: А на нас ни трябваше двойно по-голяма, или не си спомняш?

85

Робът: Спомням си.

Сократ: Тази линия не разделя ли от ъгъл до ъгъл на две всяка една от тези четири фигури?²⁰

Робът: Да.

Сократ: Не стават ли тогава четири тези еднакви линии, затварящи този квадрат тук?

Робът: Стават.

Сократ: Гледай сега: колко голяма е тази фигура?

Робът: Не знам.

Сократ: От тези четири квадрата всяка линия не е ли разделила всеки един на половина? Да или не?

Робът: Да.

Сократ: Тогава колко такива триъгълника се вмести в този квадрат?

Робът: Четири.

Сократ: А в този²¹ тук колко?

Робът: Два.

Сократ: А четири спрямо две колко е?

Робът: Двойно повече.

b Сократ: Следователно тази фигура тук колко стъпки става?

Робът: Осем.

Сократ: Коя е страната ѝ?

Робът: Тази линия.

Сократ: Тази, дето се простира от ъгъл до ъгъл в четиристъпковия квадрат ли?

Робът: Да.

Сократ: Наричат я диагонал софистите. Така че, ако името ѝ е диагонал, от този диагонал, както ти твърдиш, робе Менонов, би се образувала двойно по-голяма фигура.

Робът: Да, разбира се, Сократе.

<i>Връщане на Менон и към припомнянето</i>	Сократ: Какво смяташ, Меноне? От това, което той отговори, има ли нещо да не е от него?
--	---

c Менон: Не, всичко е негово.

Сократ: И все пак той не знаеше, както потвърдихме преди малко.

Менон: Вярно.

Сократ: Биди ли са все пак вътре в него тези мнения или не?

Менон: Да, били са.

Сократ: В такъв случай у този, който не знае, за нещата, които не знае, има правилни мнения, така ли?

Менон: Очевидно.

Сократ: И сега именно у него, като на сън, изведнъж са излезли напред тези мнения. А ако някой го пита често и по различен начин за едно и също нещо, да знаеш, че накрая той, по-добре

d от всеки, ще знае тия неща.

Менон: Сигурно.

Сократ: По този начин, без никой да го е учил, а само като му е задавал въпроси, той би усвоил сам от себе си знанието, нали?

Менон: Да.

Сократ: А да усвоява от себе си знания, не е ли припомняне?

Менон: Разбира се.

Сократ: Не е ли тогава знанието, което той сега има, придобито някога, или винаги си го е имал?

Менон: Да.

Сократ: Тогава, ако винаги го е имал, винаги е бил знаещ, а ако пък някога го е придобил, най-малко в сегашния си живот не го е придобил. Или някой го е научил на геометрия? Защото по същия начин той ще постъпи с цялата геометрия и с всичките останали науки. Та има ли някой, който го е учил на всичко това? Впрочем ти си, струва ми се, длъжен да знаеш, особено след като се е родил и израсъл в твоя дом.

Менон: Знам много добре, че никой никога не го е учил.

Сократ: А разполага ли с тези мнения или не?

Менон: Несъмнено, Сократе, очевидно е.

Сократ: А ако не ги е придобил в сегашния си живот, не е ли вече ясно, че в друго някое време

85 ги е имал и още по-преди ги е бил научил?

Менон: Очевидно.

Сократ: Значи това време е времето, когато не е бил човек, нали?

Менон: Да.

Сократ: И тъй, ако във времето, когато е бил,

и във времето, когато не е бил човек, той ще е имал правилни мнения, които, събудени чрез въпроси, стават знания, тогава дали не излиза, че душата му ще да ги е знаела винаги? Защото е ясно, че през цялото време човек или съществува или не.

Менон: Така изглежда.

в Сократ: Следователно, ако е вечна в душата ни истината за нещата, душата би била безсмъртна, така че трябва да имаме смелост, което сега по една случайност не знаем, т. е., което не си спомняме, него да се заемем да търсим и да си припомним, така ли?

Менон: Мисля, че е правилно това, дето говориш, Сократе, въпреки че не знам защо.

Сократ: Всъщност и аз тъй смятам, Меноне. Все пак за останалото в тази теза не бих настоявал много. Но да смятаме, че трябва да търсим това, което не знаем, и че бихме били по-добри и по-мъжествени, и по-малко лениви, отколкото ако смятахме, че което не знаем, нито е възможно да се открие, нито трябва да се търси — затова всякак

с бих се впуснал в решителна борба, стига да съм в състояния, и със слово, и с дело.

Менон: Струва ми се, че и това добре го каза, Сократе.

*Връщане към
проблемата
за добродетелта*

Сократ: Искаш ли тогава, щом сме на едно мнение, че трябва да се търси това, което никой

не знае, да се заемем заедно да търсим какво е в края на краищата добродетелта?

Менон: Искам, разбира се. Но навярно не това, Сократе, би ми било най-приятно да търся, а онова може би, за което те питах в началото. И бих разсъждавал и слушал как, дали с добродетелта

d трябва да се заемем като с нещо, на което човек може да се научи, или тя е вродена, и по какъв начин се явява у хората.

Сократе: А ако пак аз заповядвах, Меноне, не само на себе си, ами и на тебе, то ние не бихме разглеждали най-напред дали добродетелта е нещо, на което човек може или не може да се научи, преди да сме изследвали какво е самата тя. Но

понеже ти нямаш намерение да си заповядваш сам на себе си, за да си наистина свободен, а на мен възнамеряваш да заповядваш и вече заповядваш, аз ще ти се подчиня. Какво да правя?

И тъй, както изглежда, трябва да се помъчим да открием какво нещо е това, което още не знаем какво е. Та все пак поне малко ми отпусни власт и ми позволи с предположение да разглеждам дали тя е нещо усвоимо или постижимо по някакъв начин. Под „с предположение“²² имам пред вид смисъла, който геометрите често влагат, когато някой ги запита например за някоя фигура дали е възможно в ето този тук кръг да се впише ето този триъгълник, на което някой геометър би отговорил: „Още не знам дали тази фигура е подходяща, но предполагам, че е полезно да имаме някакво предположение по този въпрос, като например следното: ако тази фигура е такава, че прекраната от друга някоя фигура линия покрай дадена нейна страна бъде с толкова по-малка, с колкото самата начертана до нея фигура, става, струва ми се, едно, а ако това е невъзможно — нещо друго. По такъв начин с това предположение искам да ти отговоря какво ще се случи с вписването на тази фигура в кръга, дали е възможно или не.“

Сократ: (продължение).

Какви предполагаеми условия биха били необходими, за да може да се научи човек на добродетел? Та така стои и нашата работа с добродетелта: понеже не знаем нито какво, нито от какво е, нека хипотетично да разгледаме дали може да се

научи, или не може и да кажем следното: ако добродетелта е нещо като тези неща, които се отнасят до душата, може ли да се научи, или не може? Най-напред, ако е нещо различно от науката, дали може да се научи или не, или както преди малко казахме, дали може да бъде припомнено? Няма значение коя от двете думи ще използваме. Поважно е дали може да се научи. Всъщност не е ли ясно за всеки, че човек на нищо друго не се учи освен на знание?

Менон: Да, разбира се.

Сократ: Ако въобще добродетелта е някакво знание, то става ясно, че би могла да се изучи.

Менон: Разбира се — как не.

Сократ: Значи бързо се освободихме от това, а именно, че ако е нещо такова — може да се научи, а ако не е — не може.

Менон: Да.

Знание ли е добродетелта?

Сократ: По такъв начин, както изглежда, с последното трябва да се заемем, за да разберем

дали добродетелта е знание или нещо различно от науката.

d Менон: И аз мисля, че трябва да се разгледа това последното.

Сократ: Тогава какво? Не казахме ли, че добродетелта не е нищо друго освен добро? Остава ли това наше предположение, че добродетелта е добро?

Менон: Разбира се.

Сократ: И тъй, ако има и друго добро, извън знанието, може би тогава добродетелта не би била никакво знание. Ако ли пък не съществува нищо добро, което знанието да включва в себе си, ние правилно бихме се усъмнили в съмнението си, че добродетелта е знание.

Менон: Така е.

Сократ: И наистина нали именно чрез добродетелта ние сме добри?

Менон: Да.

e Сократ: А щом сме добри, ние сме и полезни, защото всяко добро е полезно, нали?

Менон: Да.

Сократ: Следователно и добродетелта е нещо полезно, нали?

Менон: Трябва да е според това, с което се съгласихме.

Сократ: Тогава да потърсим, като подхващаме всяко едно поотделно, кое ни носи полза, Здравето, казахме, и силата, и красотата, и богатството естествено. Тия неща и такива подобни казваме, че са полезни, нали?

Менон: Да.

Сократ: Но казваме, че понякога тези същите неща са и вредни. Или ти твърдиш, че не е така, а другояче?

Менон: Не, нищо друго.

Сократ: Тогава внимавай: какво управлява всяко едно от тези неща, когато ми носи полза, и какво, когато ни донася вреда? Дали ни носи полза когато има правилно използуваме, а когато няма — ни вреди?²³

Менон: Така е, разбира се.

Сократ: Тогава да разгледаме и нещата, които се отнасят до душата. Не ги ли наричаш благородумие, справедливост, мъжество, възприемчивост, памет, благородство и други подобни?

b Менон: Да.

Сократ: Разсъждавай тогава кое от тези неща ти се струва, че не е знание, а нещо различно от знанието. Дали веднъж те не са вредни, а друг път полезни? Например храбростта — ако тя не е разумност, а някаква дързост. Нали е вредно, ако човек е безумно смел, и не е ли полезно, ако действа с ум?²⁴

Менон: Да.

c Сократ: Не е ли същото и с благородумието, и с възприемчивостта? С ум и което учиш, и на което те учат, е полезно, а без ум — вредно.

Менон: Съвсем вярно.

Сократ: По такъв начин, общо взето, всичко, предприето от душата, и всяко нейно упорство, водени от разума, довеждат до щастие, а водени от неразумност — до противоположното, така ли?

Менон: Така изглежда.

Сократ: Ако добродетелта е от тези неща, де то са в душата, и несъмнено е нещо полезно, тогава тя трябва да е разум, понеже всички останали неща в душата сами за себе си не са нито полезни, нито вредни: но когато се съединяват с разум или с безразсъдност, стават полезни или вредни. И тъй според това съображение добродетелта, понеже е нещо полезно, трябва да е някакъв разум.

Менон: Така ми се струва и на мене.

Сократ: Ами останалите неща — богатство-

то и други подобни, за които току-що казвахме, че са веднъж ценни, друг път вредни? Дали разумът, като управлява другите състояния на душата, не ги прави полезни, а неразумността — вредни, докато в същото време душата, като използува и управлява правилно тези неща, ги прави полезни, а като ги използува и управлява неправилно — вредни?

Менон: Сигурно.

Сократ: Значи правилно управлява разумната душа, а безразсъдната — погрешно?

Менон: Така е.

89 Сократ: В такъв случай за всички тези неща може наистина така да се каже: у човека всичко зависи от душата, а пък различните състояния на самата душа — от разума, ако тя иска да са полезни. Според това определение разум би било полезното. Твърдим ли, че добродетелта е нещо полезно?

Менон: Да.

Сократ: И тъй разум твърдим, че е добродетелта, било цялата, било само част, така ли?

Менон: Струва ми се, че прекрасно го каза, Сократе.

*Добродетелта
не е природен дар*

Сократ: И тъй, ако нещата стоят така, добрите не са добри по природата.

Менон: Не са, струва ми се.

b Сократ: Защото според мене сигурно и това щеше да се случи: ако добрите се раждаха такива по природа, то навярно щеше да има хора, които да ги разпознават още като юноши по тяхната природа. След като вземехме тези, които те ни посочи-ха, бихме ги пазили в акропола подпечатани, и то по-строго от златото, за да не би да ги развали някой. А след като пораснат, те биха били полезни за държавата.

Менон: Навярно би могло, Сократе.

*Добродетелта
не се постига
и с учение*

Сократ: Тогава, щом като добрите не са добри по природа, дали не стават добри с учение.

c Менон: Струва ми се, че това е вече вън от всякакво съмнение. Ясно е

и от нашето предположение, Сократе: ако добродетелта е знание, значи тя е нещо, което може да се научи.

Сократ: Може би, кълна се в Зевс. Но дали не сме допуснали грешка, като сме се съгласили с това предположение?

Менон: Но преди малко ни се струваше, че е добре казано.

Сократ: Да, ама не трябва само преди малко да е изглеждало, че е добре казано, а и сега, и след това, ако искаме да е наред.

d Менон: В същност защо? Какво имаш пред вид, та не го одобряваш и се съмняваш, че добродетелта е знание?

Сократ: Ще ти кажа, Меноне. Това, че може да се изучи, ако въобще е някакво знание, аз не мисля, че е казано неправилно. Но мисля, че не е знание, и ти поразсъди дали няма да ти се стори и на тебе, че имам известно основание да се съмнявам в това. Защото отговори ми следното: ако всяко нещо може да се изучи, не само добродетелта, не са ли нужни за това непременно учители и ученици?

Менон: Според мен непременно.

e Сократ: В такъв случай, ако вземем обратното, че нито учители, нито ученици са необходими за дадено нещо дали с това предположение бихме направили правилно заключение, че това е нещо, което не може да се усвои?

Менон: Така е. Но все пак според тебе няма ли учители по добродетел?

Сократ: Често съм си мислил дали има такива учители, но никога не съм могъл да си отговоря на този въпрос. Но въпреки това аз продължавам да търся заедно с много други хора, и то най-вече с такива, за които предполагам, че са твърде опитни в тия работи. А сега дори за наше добро ето, и Анит, Меноне, е дошъл да седне при нас. Нека му дадем и той да участва в нашето търсене. И с право бихме му позволили: първо този Анит е син на богат и учен баща, Антемион, който е станал богат не случайно, нито пък благодарение на нечие дарение, както Исмений²⁵ тиванеца който не-

отдавна получи Поликратово богатство, а с ума и усърдието си. И после той съвсем не изглежда да е високомерен гражданин, нито надут и неприятен, а порядъчен и благоприличен мъж. Освен това тогава тук той добре е отгледал и възпитал, каквото е мнението на почти всички атиняни.²⁶ Затова го избират за най-високите постове. Ето защо е правилно тъкмо с такива хора да търсим дали има, или няма и кои са учители по добродетел.

*Покана към Анит
да участва
в дискуцията*

Ела да разискваш с нас, Аните, с мене и с твоя гост Менон тука, по въпроса, кои могат да са учители по добродетел. Гле-

дай сега: ако пожелаехме ей тоя, Менон, да стане добър лекар, при кои учители щяхме да го изпратим? Дали при лекарите?

Анит: Разбира се.

Сократ: Добре, а ако искахме да стане добър кожар, дали бихме го пратили при кожарите?

Анит: Да.

Сократ: И така за останалите занаяти ли?

Анит: Да.

Сократ: Тогава отговори ми сега отново за същото: при лекарите, казваме, като го изпратим, би било хубаво, щом искаме да стане лекар. Но дали, като твърдим това, имаме пред вид следното: че бихме постъпили по умно, пращайки го при тях, при хора, които упражняват този занаят, и при хора, които взимат възнаграждение за същото това, обявявайки се за учители на всеки, който пожелае да дойде при тях и да учи, отколкото пращайки го при такива, които не го упражняват. Нали имайки това пред вид, бихме постъпили добре, като го пратехме?

Анит: Да.

e Сократ: Значи и при ученето на флейта и при останалите неща е същото? Голямо безсмислие е, ако искаме да направим някого флейтист, да не желаем да го изпратим при тези, които обещават да го учат на това изкуство и получават за това възнаграждение, а възложим на други някои обучението му, искайки да се учи при хора, кои-

то нито претендират, че са учители, нито пък имат някой ученик точно по тази дисциплина, по която ние смятаме за необходимо да се обучава този, когото изпратим. Не ти ли се струва, че това е голяма безсмислица?

А н и т: Да, наистина, кълна се в Зевс, и невежество отгоре на това.

91 С о к р а т: Хубаво. Значи може сега ние заедно да се посъветваме за този твой гост Менон. Той, Аните, отдавна ми говори, че се стреми към това знание и добродетел, с което хората правилно уреждат къщите и държавите си, почитат родителите си, умеят да посрещнат и да изпратят съгражданин или чужденец по начин, достоен за благороден мъж. Та виж при кого, като го изпратим да се научи на тази добродетел, бихме постъпили правилно. Или не е ясно от това, което току-що

b казах, че би трябвало да го изпратим при тия, дето обещават да са му учители по добродетел, след като са се обявили за учители на всички елини, които желаят да се учат, получавайки за това определено възнаграждение?

А н и т: И кои казваш, че са те, Сократе?

С о к р а т: Аз знам, а и ти несъмнено знаеш, че те са ония, които хората наричат софисти.

c А н и т: Херакле! Мълчи, Сократе! Дано никой от моите роднини и близки, дано никой приятел, бил той съгражданин или чужденец, не се побърка дотам, че да отиде при тях и да се опозори, защото те наистина опозоряват и развалят всеки, който общува с тях.

С о к р а т: Какво казваш, Аните? Значи те, единствени от претендиращите, че могат да направят някакво добро, толкова се отличават от останалите, че не само не са полезни както другите, но и, обратно — развалят всяко нещо, което някой им повери, така ли? И затова те открито искат да им се плаща възнаграждение? Наистина няма как да ти вярвам. Защото знам един мъж, Протагор, спечелил с това знание повече пари от Фидий²⁷, толкова прочут с прекрасните си произведения, и от други десет скулптори, взети заедно. И все пак чудни неща ми казваш: ако и тия, дето поправят

стари обувки и стари дрехи не биха могли и трийсет дни да скрият, че ги връщат в по-лошо състояние, отколкото когато са ги приели за поправка, e и ако при това положение те бързо биха умирали от глад, как тогава Протагор би скрил от цяла Елада, че разваля тия, дето общуват с него, и че ги отправя още по-порочни, отколкото когато ги е приел, нещо, което той е правил повече от четиридест години. Защото, доколкото си спомням, той е умрял на около седемдесет години²⁸ и през четиридесет от тях е упражнявал изкуството си. И през цялото това време чак до ден днешен не е престанала славата му. И не само Протагор, но и много други, било, които са живели преди него, 92 било, които и сега още са живи. Дали тогава да кажем, както ти каза, че те са знаели, че лъжат и опорочават младите, или и те самите не са знаели? И ще сметнем ли, че са толкова луди тези хора, за които някои твърдят, че са най-учени от всички?

А н и т: Съвсем не са луди те, Сократе, ами по-скоро луди са ония младежи, които им дават парите; от тях още по-луди са тези, които им ги поверяват — близките им; а най-луди от всички са градовете, които ги пускат да влязат, вместо да ги изгонят независимо дали са чужденци, които възнамеряват да упражняват такъв един занаят, или граждани.

С о к р а т: Аните, тебе да не би да те е обидил някой софист? Защо си им толкова сърдит?

А н и т: Не, кълна се в Зевс, аз никога с никой от тях не съм имал работа нито бих допуснал някой от моите близки да ходи при тях.

С о к р а т: Значи изобщо не знаеш що за хора са, така ли?

c А н и т: И дано никога не узная.

С о к р а т: Как би могъл тогава, необикновен ми човече, да знаеш дали тази работа съдържа нещо добро или лошо, щом като нямаш никакъв опит в нея?

А н и т: Това е лесно. Наистина знам що за хора са независимо дали имам опит или не.

С о к р а т: Сигурно си пророк, Аните, защото

иначе при положение, че знаеш, както се разбира от твоите думи, това наистина би било много чудно. В същност не ни интересува кои са ония хора, при които, ако би отишъл, Менон би се завратил. Нека да са софистите, ако искаш. По-скоро ни кажи, за да облагодетелствуваш този твой стар приятел, при кои учители да отиде в този толкова голям град, за да стане достоен в тази добродетел, която разглеждах преди малко.

А н и т: Защо, ти не му ли каза?

С о к р а т: А, казах му кои според мене са учители по тези изкуства, но въпреки това излиза като че ли нищо не съм казал, ако се съди по това, което казваш. И може би имаш право. Та сега твой ред е — отговори при кои атински учители да отиде? Кажи чието име пожелаеш.

А н и т: Защо да казвам името само на един? Та на когото добър и честен атинянин²⁹ да попадне, всеки би го направил по-добър, отколкото биха сторили това софистите, стига само да пожелае да го слуша.

С о к р а т: Тези, добрите и честните, от само себе си ли са станали такива? При никого ли не са учили и наистина ли са в състояние други да учат на това, на което те самите не са се научили?

А н и т: Според мен научили са го от предците си, които са били добри и честни. Или не смяташ, че в този град е имало много ценни мъже?

С о к р а т: Моето мнение, Аните, е, че тук има отлични в политиката мъже и че е имало и преди, не по-малко от сега. Но нима е имало отлични учители по собствената им добродетел? Това е впрочем въпросът, за който става дума сега. Не дали има или не отлични мъже в този град, нито дали е имало в миналото, ами дали може човек да се научи на добродетел — това вече толкова време търсим. Това търсим и това изследваме: дали отличните мъже и сегашни, и предишни, са могли тази добродетел, която са притежавали в съвършенство, и на друг да я предадат или тя е нещо, което не може да се предава, нито да се приема и на друг да се предава. Това е, което ние отдавна изследваме, аз и Менон.

Разглеждаме
на няколко
примера

Та и ти мисли тука какво ще отговориш дали, според тебе Темистокъл³⁰ е бил ценен мъж?

А н и т: Да, наистина, от всички най-ценен.

С о к р а т: Следователно и ценен учител, ако изобщо някой е бил учител по собствената си добродетел, така ли?

А н и т: Предполагам би бил, ако само пожелаеше.

С о к р а т: Добре, ами мислиш ли, че той не би пожелал и други някой да станат добри и честни, и най-вече неговият собствен син? Или мислиш, че му завижда и нарочно не му предава добродетелта, в която е бил свършен? Не си ли чул, че Темистокъл е научил Клесфант, сина си, как да стане отличен ездач? Клеофант например успявал да стои прав на коня и да хвърля от него копие, а и много други чудни неща изпълнявал — на всичко това го научил Темистокъл, като го образувал дотолкова, доколкото зависи от един отличен учител. Или не си слушал за това от по-възрастните?

А н и т: Слушал съм.

С о к р а т: В такъв случай наистина никой не би упрекнал сина му за това, че не бил надарен по природа.

А н и т: Навярно не би.

С о к р а т: Добре, ами следното, че Клеофант, синът на Темистокъл, е станал мъж свършен и образован като баща си, чувал ли си за това било от млад, било от стар?

А н и т: Не, разбира се.

С о к р а т: Дали тогава да смятаме, че е искал да научи сина си на тези неща, докато в знанието, в което той самият е бил вещ, не е искал да го направи по-ценен от съседите му, ако изобщо добродетелта би била нещо, на което човек да може да се научи?

А н и т: Навярно не, кълна се в Зевс.

С о к р а т: Ето в същност какъв учител по добродетел е този, за когото признаваш, че е между най-ценните от предците. Впрочем да видим и друг,

Аристид, сина на Лизимах. Не си ли съгласен, че е бил отличен учител?

А н и т: Разбира се, напълно съм съгласен.

Сократ: Е, та той не е ли образовал сина си Лизимах³¹ дотолкова, доколкото това е зависело от учителите, по най-прекрасния за един атинянин начин? Според теб не го ли е направил по-съвършен от когото и да било друг мъж? Нали с него отдавна общуваш — виждаш какъв е. Ако пък искаш, да вземем Перикъл, един великолепно образован мъж. Знаеш ли, че е отгледал двама сина, Парал и Ксантип?³²

А н и т: Да, знам.

Сократ: Тях, както знаеш, ги е обучил като ездачи, които не отстъпват на никой атинянин. И на музика, и на борба, и на всичко друго, което се отнася до изкуството, не по-зле ги е научил. По такъв начин не е ли искал да ги направи отлични мъже? Според мен — искал е, обаче на това едва ли човек може да се научи. И за да не си помислиш, че само малко хора, и то измежду най-негодните атиняни, са неспособни за тази работа, припомни си, че Тукидид³³ също е отгледал двама сина, Мелесий и Стефан, и че ги е образовал добре. А се и борели най-добре от всички атиняни. Защото единия дал да се обучава при Ксантий, а другия — при Евдор, които са минавали горе-долу за най-силни от всички тогавашни борци. Или не си спомняш?

А н и т: Разбира се, чувал съм.

Сократ: Тогава не е ли ясно, че той никога не би ги оставил неизучени стига само добродетелта да е била нещо, което човек би могъл да изучи? Та нали за което е трябвало да изразходва средства, по него е изучил синовете си, а за което не е било нужно, като похарчи пари, да ги направи ценни мъже, по него не ги изучил? Или може би според тебе Тукидид е бил незначителен човек и не той е бил мъжът с най-много приятели сред атиняните и съюзниците им? От прочут род, с голямо влияние в Атина и в останалите гръцки градове, ако добродетелта би могла да се изучи, той би намерил някой, който е щял да направи съвършени

е синовете му — някой негов съгражданин или някой чужденец, ако той самият не би могъл да стори това поради обществената си заетост. Ала, приятелю Аните, едва ли добродетелта е нещо, на което човек може да се научи.

А н и т: Имам чувството, Сократе, че ти е лесно да черниш хората. Та бих те посъветвал, ако желаеш да ме послушаш, да бъдеш внимателен. Навярно и в друг град е лесно да се прави зло на хората, отколкото добро, но в този е съвсем лесно.³⁴ И предполагам, че и сам го знаеш.

95

Подновяване на диалога с Менон: добродетелта е нещо, което не може да се преподава.

Сократ: Меноне, Анит ми изглежда сърдит и никак не се учудвам: той смята, че най-напред аз злословя за тези мъже, а след това — че самият той е един от тях. Обаче,

ако някога разбере какво е да се клевети някой, би престанал да се сърди. За сега не знае. Но я ми кажи, нямате ли вие при вас добри и честни мъже?

Менон: Разбира се.

б Сократ: Добре, ами искат ли те самите да станат учители на младите и да признаят, че са учители по добродетел, както и това, че добродетелта може да бъде научена?

Менон: Не, кълна се в Зевс, Сократе, но би могъл веднаж да ги чуеш да казват, че може, а друг път — че не може.

Сократ: Тогава да твърдим ли, че тези хора са учители по този предмет, без те самите да признават това?

Менон: Мисля, че не е правилно, Сократе.

Сократ: Защо, ами тези, твсите софисти, които сами се обявяват за учители, мислиш ли, че са учители по добродетел?

Менон: Точно за това, Сократе, се възхищавам аз на Горгий, че никога няма да го чуеш да обещава такива неща, напротив — и другите осмива, щом ги чуе да обещават. Той смята, че трябва да се подготвят хора, способни да си изразяват мислите.

Сократ: Следователно ти не считаеш софистите за учители?

Менон: Не мога да кажа, Сократе. Защото аз самият съм като много други: веднаж мисля, че са, друг път, че не са.

d Сократ: Знаеш ли, че не само ти и другите, политиците, смятате, че веднаж добродетелта е нещо, което може да се научи, а друг път, че е нещо, което не може, но и че Теогнид, поетът, същото твърди?

Менон: В какви стихове?

Сократ: В елегите си, където казва:

*И с тези пий и яж, и сред тези
сядай, бъди приятен за ония, които имат голяма власт. Защото от почитените на почитени
неща ще се научиш. Ако ли с непочтени общува
ваш, ще загубиш и ума, който имаш сега.*³⁵

Разбираш ли, че в тези стихове говори за добродетелта като за нещо, което може да се научи?

Менон: Очевидно е.

Сократ: А в други, ако продължим малко, казва приблизително:

*Ако можеше да се направи, казват и да се
постави разум в човека
многобройни и големи възнаграждения биха
си докарали*

тези, които са способни да го направят и
96 никога от добър баща не би се родил лош син,
ако се вслушва в мъдри съвети. Но учейки, ти
никога не ще направиш лошия човек добър.

Схващаш ли, че той самият пак за същите работи си противоречи?

Менон: Очевидно.

b Сократ: Можеш ли тогава да ми кажеш дали има друго, каквото и да било, за което тези, които непрекъснато твърдят че могат да го преподават, да бъдат признавани не само за неспособни да го преподават на други, но и да се смята, че те самите от това нищо не разбират и опорочават тъкмо този предмет, по който твърдят, че са учили, докато в същото време ония, за които всич-

ки са съгласни, че са добри и честни, веднъж твърдят, че тъкмо това може да бъде научено, а друг път, че не може? Та за такива, които така са се объркали, би ли твърдял, че могат действително да бъдат учители по каквото и да било?

Менон: Не, разбира се, кълна се в Зевс!

Сократ: Тогава, ако нито софистите, нито добрите и честните могат да бъдат учители по този предмет, става очевидно, че няма никой други, които да могат, нали?

Менон: Мисля, че няма.

c Сократ: А като няма учители, няма и ученици, нали?

Менон: Струва ми се, че е така, както казваш.

Сократ: Съгласихме се напълно, че предмет, по който няма нито учители, нито ученици, не може да бъде научен, нали?

Менон: Съгласихме се.

Сократ: В такъв случай по добродетел никъде няма учители, така ли?

Менон: Така е.

Сократ: И, разбира се, щом няма учители, няма и ученици?

Менон: Така изглежда.

Сократ: Следователно и добродетелта не би могла да се изучи, нали?

*Тогава какво
е добродетел?*

d *Едно правилно мнение*

Менон: Изглежда не би могла, ако правилно сме разсъждавали. Така че наистина се учудвам, Сократе, дали има изобщо добри мъже и дали има някакъв начин, по който те се раждат и стават добри.

e Сократ: Опасявам се, Меноне, че аз и ти сме едни негодни мъже, и че нито тебе Горгий те е образовал достатъчно, нито пък мене Продик³⁶. И затова преди всичко ние трябва да обърнем внимание на самите нас и да потърсим някой, който да ни направи по някакъв начин по-добри. Говоря това, като имам пред вид нашето изследване отпреди малко, че за нас по един смешен начин остана незабелязано, че не само като се ръководят от знанието хората, могат да уреждат добре работите си.

Така може би ни е убягнало да узнаем по какъв начин хората стават добри.

Менон: Какво искаш да кажеш с това, Сократе?

97 Сократ: Следното: съвършените мъже трябва да са полезни — с право се съгласихме, че не може и да бъде другояче. Или не е така?

Менон: Така е.

Сократ: И че ще бъдат полезни, ако правилно ръководят нашите работи и за това, струва ми се, се съгласихме, нали?

Менон: Да.

Сократ: И че не може да се ръководи правилно, ако човек не е разумен — изглежда, че с това неправилно сме се съгласили.

Менон: Какво в същност искаш да кажеш?

Сократ: Ще кажа. Ако някой, който знае пътя за Лариса или за където искаш другаде, тръгне и поведе и други, това не значи ли, че правилно и добре ги е повел?

Менон: Да.

б Сократ: Добре, а ако някой правилно прецени кой именно е пътят, но не е вървял по него, нито го знае, не би ли могъл и той правилно да ги поведе?

Менон: Да.

Сократ: И докато той има правилно мнение³⁷ за това, което другият знае, той никак няма да бъде по-лош водач, предполагайки истината и без да разсъждава, за разлика от другия, който разсъждава за това.

Менон: Никак.

Сократ: Тогава справедливото мнение за правилността на едно действие не е по-лош водач от разума. И това е именно онова, което пропуснахме преди малко, разсъждавайки за добродетелта и какво е тя, както казвахме, че единствено разумът ни ръководи в правилното действие. Следователно и мнението е било нещо правилно.

Менон: Несъмнено.

Сократ: Следователно правилното мнение е по-малко полезно от знанието.

Правилното мнение
и науката

Менон: Разбира се, до-толкова, Сократе, доколкото владеещият знание-

то винаги може да улучи, докато владеещият правилното мнение ту улучва, ту не.

Сократ: Какво искаш да кажеш? Че този, който винаги има правилно мнение, не винаги би могъл да сполучи ли? И то тъкмо докато преценява правилно?

Менон: Принуден съм да призная, че е така. И затова се учудвам, Сократе, щом като нещата стоят така, тогава с какво въобще знанието е много по-ценно от правилното мнение и коя е причината те да са две различни неща.

Сократ: В същност знаеш ли защо се учудваш, или аз да ти я кажа?

Менон: Добре, кажи ми.

Сократ: Причината е в това, че ти не си обърнал внимание на статуите на Дедал³⁸. Навярно нямате при вас.

Менон: За какво в същност ми казваш това?

Сократ: За това, че и те, ако не са завързани, изплъзват се и избягват, а ако са завързани, остават.

Менон: Е, и тогава?

е Сократ: И тогава, ако някое от тези творения бъде развързано, то вече не заслужава да получи добра цена — ще струва един избягал роб. Именно защото не остава. И напротив — завързано то струва много, защото е прекрасно творение. В същност какво имам пред вид, като ти говоря тези работи? Имам пред вид мненията, и то правилните. Защото правилните мнения, колкото време остават такива, все са нещо прекрасно и създават всякакви блага. Но те не желаят да останат дълго време, ами бягат от душата на човека, така че не струват много до момента, в който някой не завърже умишлено самите им основания. А това е, приятелю Меноне, припомнянето, както се съгласихме в предишната част на разговора ни. Та след като бъдат завързани, първо, стават зна-

ния, а после устойчиви. И поради това знанието е нещо по-ценно от мнението и се различава от правилното мнение по свързаността си.

Менон: Кълна се в Зевс, Сократе, вероятно е нещо такова.

б Сократ: И все пак аз не като сведущ твърдя това, ами налучквам. Но че правилното мнение и знанието са нещо различно, в това съм съвсем сигурен и не налучквам. Ако твърдя, че изобщо знам нещо, а за малко неща бих твърдял това, то именно горното бих поставил на първо място между нещата, които знам.

Менон: Наистина правилно казваш, Сократе.

Сократ: Добре, ами не е ли правилно и следното: че правилното мнение, ръководейки, постига във всяко действие резултат не по-лош от този, който постига знанието?

Менон: Струва ми се, че и тука си прав.

с Сократ: Следователно в действията правилното мнение в нищо не е по-долу от знанието, нито пък по-малко полезно, както и някой човек с правилно мнение не стои по-долу от друг, който притежава някакво знание.

*Рекапитулацията
на положенията,
по които е постигнато
споразумение*

Менон: Така е.

Сократ: И все пак ние се споразумяхме, че ценният мъж е полезен.

Менон: Да.

д Сократ: И тъй, понеже не само знанието създава ценни и полезни за държавата мъже, но също така и правилното мнение, и понеже хората по природа не притежават нито едно от тези две неща, нито знание, нито правилно мнение... или според тебе те притежават и двете неща по природа?

Менон: Съвсем не.

Сократ: Тогава, след като тези неща не са дадени по природа у човека, не би имало и добри по природа мъже.

Менон: Разбира се, не.

Сократ: Понеже наистина не са дадени по природа, да видим по-нататък дали могат да се научат.

Менон: Да.

Сократ: И тъй не приехме ли, че са усвоими, при условие, че добродетелта е знание?

Менон: Да, приехме.

Сократ: И че ако добродетелта е нещо, което може да се научи, би била знание?

Менон: Разбира се.

е Сократ: И ако наистина имаше учители, би била усвоима, а ако нямаше — не би била, така ли?

Менон: Така.

Сократ: Освен това ние се съгласихме, че по този предмет няма учители, нали?

Менон: Така е.

Сократ: И тъй съгласихме се, че тя нито е усвоима, нито е знание, така ли?

Менон: Точно така.

Сократ: Обаче сме съгласни, че тя наистина е нещо добро?

Менон: Да.

Сократ: И че правилното управление е нещо полезно и добро?

Менон: Точно така.

99 Сократ: Наистина само две неща са в състояние да ни ръководят правилно: това са истинското мнение и знанието, с които човек правилно се ръководи. А що се отнася до случайно станалите неща — те стават без човешка намеса. А което човек направлява към правилното — това става с две сили: истинското мнение и знанието.

Менон: И аз така мисля.

Сократ: Следователно, понеже не е нещо усвоимо, то добродетелта все още не може да стане знание, така ли?

Менон: Очевидно не.

д Сократ: И тъй от тези две неща, добри и полезни, едното се оказва липсващо, а в политическата дейност знанието не би могло да бъде водач.

Менон: Според мене, не.

*Заклучение:
правилното мнение
е божествен дар*

Сократ: По такъв начин, без да са образовани и без знания, такива мъже като Темистокъл и като тези, за които преди малко ни говореше Анит, са управлявали гра-

довете. Затова и не са могли да направят от други това, което те самите са били, понеже те са станали такива без помощта на някакво знание.

Менон: Вероятно е така, Сократе, както ти казваш.

Сократ: В такъв случай, ако не е със знание, то с вярно мнение се осъществява останалото. С негова помощ политиците управляват успешно градовете си, отнасяйки се към знанието по същия начин, както гадателите и боговдъхновените прорицатели. Защото те казват истината, и то често, без да знаят нищо за нещата, които говорят.

Менон: Изглежда, че е така.

Сократ: Значи, Меноне, струва си да наричаме божествени тези мъже, които, без да са знаещи, довеждат до щастлив край много и важни дела с действие и слово, така ли?

Менон: Разбира се.

d Сократ: И тъй правилно бихме нарекли божествени мъжете, за които току-що говорихме, прорицатели, пророци и всякакви поети. А също и за политиците бихме казали, че не са по-малко божествени и че са вдъхновени, както и че се въодушевяват, екзалтирани от бога, всеки път, когато успяват да извършват със словата си многобройни и велики дела, без да имат знания по това, за което говорят.³⁹

Менон: Точно така.

Сократ: А и жените, Меноне, наричат ценните мъже божествени. Лаконците например, когато похвалят някой такъв мъж, казват: „Той е божествен мъж.“

e Менон: Наистина, Сократе, очевидно имат право. Въпреки че този тук, Анит, сигурно е недоволен от твоите думи.

Сократ: Хич не ме е грижа, Меноне. С него пак ще си поговорим. Но ако днес ние в целия този наш разговор сме разсъждавали и говорили хубаво, то излиза, че добродетелта не е дадена по природа и не е нещо, което може да се изучи, ами идва като божия участ, без участието на ума, у тези, при които идва, освен ако сред политиците няма такъв политик, който би бил способен да на-

прави и друг някой политик. Ако би имало такъв мъж, то би могло да се каже за него почти същото, каквото е казал Омир: че е такъв сред живите, какъвто е сред мъртвите Тирезий, говорейки за него, че „единствен в Ада има ум, а другите се носят като сенки“.⁴⁰ Съвсем същото би представлявал един такъв мъж с добродетелта си сред нас — нещо действително край сенки.

Менон: Великолепно го каза, Сократе.

Сократ: Та от това наше разсъждение, Меноне, става очевидно, че добродетелта у тези, които са я постигнали, идва като божия участ. А ясно ще разберам какво е тя тогава, когато, преди да търсим по какъв начин идва у хората, се заемем да изследваме какво е сама за себе си.

c Е, време ми е да тръгна нанякъде. А ти в това, в което сам се убеди, убеди и твоя приятел Анит, за да се успокои. Понеже, ако успееш да го убедиш, това може да се окаже полезно и за атиняните.

Учението за безсмъртието на душата е характерно и за близкия до Платон питагорец Филолай. По негово мнение светът „е безсмъртен и неизчерпаем в течение на безконечната вечност“. Една част от света не се изменя никога и се простира от Душата, която обхваща в себе си всичко (т. е. световната душа), до Луната, другата — променлива — от Луната до Земята. Светът се намира във вечно движение, той е „вечна дейност на бога и създаването“, при което бог „съществува вечно неизменен“, а създаването съществува, макар и да загиват, „запазват своята природа и своите форми и чрез рождението отново възстановяват същата форма, която им е дал сътворилия ги баща и създател“ (фр. В 21). Тук се намира добре известното на Платон учение за безсмъртието на душата и за възраждането и след загиването на тялото, а също и за „световната душа“ („Федър“, 246 с). Интересна е също така мисълта на Филолай, че „душата се облича в тяло посредством число и безсмъртната безтелесна хармония“, толкова характерни за учението на питагорейците. След смъртта си душата „води в света безтелесен живот“ (фр. В 22). Платоновата душа в разказания тук от Сократ мит също така е лишена след смъртта си от земно тяло, поради което тя може да бъде подложена на правлен съд зад предела на живота, тъй като нищо чувствено не я обременява. Ето защо във „Федър“ (246 с—е) душите, загубили крилата си, т. е. приобщени към грозното, получават земно тяло, а в задробния свят остават „лишени от съзерцанието на битието и, като се отделят, се хранят само с въображаема храна (= с представи)“ (248 б).

От всичко изложено се вижда, че у Платон се касае за орфико-питагорейска традиция за съдбата на душата след смъртта и нейното ново рождение на земята. Обилен материал и историята на представите за душата в античността дава Е. Rhode в своята прочута книга „Psyche“ (10 Aufl., Tübingen, 1925). Синтетично изпълнение в творчеството на Вергилий на есхатологичните традиции на Омир, орфиците, питагорейците и Платон може да се намери в капиталния труд на Е. Norden: P. Vergilius Maro, Aeneis, Buch VI, erklärt von E. Norden, Leipzig 1903.⁹³

⁹³ „Илиада“ XV, ст. 187—197.
⁹⁴ Реминисценция на Есхил, „Прометей“, ст. 248—251. — Един друг мит, където Прометей и човекът са свързани, в „Протагор“ 320 d — 322 d (том I, с. 364—366).

⁹⁵ Майка на Минос и Радамант е Европа, дъщеря на Финикс („Илиада“ XIV, ст. 322), цар на Финикия в (Мала) Азия, а Еак е син на нимфата Егина, дъщеря на бога на реката Азоп в Гърция; и двамата са синове на Зевс. За това Платон означава първите двама от Азия, а третия от Европа.

⁹⁶ Както изглежда „поляната с асфодели“ у Омир („Одисея“ XXIV, ст. 13—14, срв. XI, ст. 539 и 573), където живеят душите на мъртвите. За кръстопътя вж. „Държавата“ 614 с и бел. 92.

⁹⁷ Така гърците наричат персийския цар.

⁹⁸ Срв. „Протагор“, 324 а—б.

⁹⁹ „Одисея“ XI, ст. 576—600 (в мястото, където Одисей отива в царството на сенките). За *Тантал* вж. бел. 28 към „Кратил“. — *Сизиф*, син на Еол (Айолос) и Метропа (дъщеря на Атлас, една от Плеядите), основател и цар на гр. Ефира, наречен по-късно Коринт. Известен като най-хитрият и коварен човек на света и то най-вече

поради следното. Понеже Сизиф разкрил на Азоп, къде Зевс скрил дъщеря му Егина, която прелъстил (така се родил Еак, вж. бел. 95), Зевс помолил брат си Хадес да закара Сизиф в Тартара и да го предаде на вечни мъки за издаване на божествена тайна (има и други версии). Сизиф не се уплашил. Убедил Хадес да му сложи белезници, за да види полезността им и така го задържал като пленник няколко дни. Понеже никой не могъл да умре, Арес се намесил, освободил Хадес и хванал Сизиф. Но той измислил друга хитрина. Казал на Метропа да не го погребва (най-голямото нещастие според древните схващания, защото душата се скита без покой), а долу успял да убеди Персефона да го пусне на горния свят, за да уреди погребенното си. Оживял отново, но не искал да се върне в Тартара, докато най-после Хермес го завел насила. Наказанието му се състояло в това, да търкаля нагоре един огромен камък, който щом достигнал височината, веднага се изтърукувал надолу. *Титий* е по-малко известен. Гигант, син на Зевс и Гея (Земята) („Одисея“ VII, ст. 324; XI, ст. 576), царувал на о. Евбея („Одисея“ VII, ст. 319), опитал се да изнасили Латоно и затова бил убит от децата и Аполон и Артемида. Зевс, който е същевременно и техен баща, оправдал това убийство и наказал Титий да лежи проснат на земята окован във вериги, а два лешояда да му кълват черния дроб (срв. наказанието на Прометей).

¹⁰⁰ *Терсит*, обикновен войник пред Троя, който напада Агамемнон (и останалите вождове) за неговата алчност и грубост, но представен от Омир (привидно) като уродлив, заядлив и несправедлив човек, „Илиада“ II, ст. 212—277.

¹⁰¹ *Аристид* (520 или по-рано — 468 г.), прочут атински държавен мъж и военачалник, участвувал в битката при Маратон като стратег (490—489 г.), архонт-епоном (489—488 г.), остракизиран (за остракизма вж. бел. 82) 483—482 г., но върнат две години по-късно, командвал атинските хоплитни на о. Пситалия по време на битката при о. Саламин (480 г.), главнокомандуващ на атинската войска в решителната битка при гр. Платея (479 г.), участвувал и в други кампании. От това, че бил хоплит, трябва да се заключи за принадлежността му към богатата класа, но според античната традиция той умрял беден, ако е вярно това, че държавата издържала децата му. Съвременниците му го смятали за най-справедливия човек и тази негова слава се запазила в цялата традиция и станала пословична; неговата почтеност, консервативност и привързаност към хоплитската войска като защитник на държавата била противопоставяна на Темистокловата хитрост, политика на промени и укрепване на флотата.

¹⁰² „Одисея“ XI, ст. 569.

¹⁰³ *Еак*, вж. бел. 95.

Менон

Диалогът „Менон“, който като „Горгий“, „Евтидем“ и „Кратил“ принадлежи на т. нар. преходен период в творчеството на Платон, е важно свързващо звено между ранната Сократическа тематика и оформящата се в зрелите Платонов диалози онтология. В „Менон“ продължават да се критикуват мнимите човешки достойнства,

но към проблемите на добродетелта и знанието в този диалог вече се подхожда позитивно — те са включени в по-цялостна система на разбиране на битието.

Диалогът има проста постройка. Липсва обичайната рамка, ограждаща действителната беседа. Също като в късните диалози тя се открива направо с проблема. В хода ѝ не се предават никакви странични обстоятелства, тъй че остава неясно, къде точно се състои предаваният разговор. Разбира се, единствено че Менон е в Атина на гости на Анит. Беседата се води не в дома на Анит, тъй като неговото присъствие на мястото, където се разговаря, се представя за случайно. Вероятно срещата на Менон и на Сократ става в някой гимназион, обичайно място за беседване у Платон (срв. диалозите „Хармид“ и „Лизис“ в том I). Времето на беседването се определя приблизително към края на Пелопонеската война.

Трима са участниците в диалога — Сократ, Менон и Анит. Що се отнася до Сократ, в „Менон“ не се открива нещо различно от вече оформената в диалозите до „Евтидем“ физиономия на упорития майевт-акusher на знание, с тази разлика, че тук той действително е майевт. Освен че разкрива липсата на знание, Сократ в случая извежда на бял свят знанието, вложено в душата на роба на Менон. Менон, на чието име е наречен диалогът, е действителен персонаж. Тесалиец от Лариса, той е бил ученик на софиста Горгий. В качеството си на богат човек, любител на знанието, той пътува до Атина, за да се среща с учени хора. В своя „Анабазис“ Ксенофонт ни го представя в твърде черна краска. Заедно с приятеля си Аристип, също като него от богатата фамилия на Алевадите, Менон събира наемна войска за персийския принц Кир Младши, който оспорва властта на своя брат Артаксеркс. В характеристиката на Ксенофонт (Anab. II, 6) Менон се е оказал порочен човек, лишен от всякаква добродетел. Това може би се има пред вид в Платоновия диалог като един вид контрастна среда, в която се поставя Меноновият интерес към проблемите на добродетелта.

Домакинът на Менон в Атина Анит, третият участник в диалога, е също отрицателна фигура, към която дори твърде съдържащият Сократ не прикрива лошото си чувство. Богат човек, демократ, действувал за изгонването на т. нар. Тридесет тирани, той е представител на реакционно настроените привърженици на традицията. Анит е враг на софистите и на всичко ново, неспособен да отличи празнодумството от истинския стремеж към знание и правдивост. Той е и лично засегнат от критиките, отправяни от Сократ (за това е намекнато в „Менон“), което прави от него централна фигура в Сократовия процес (вж. за Анит в уводните думи към бележките в „Апология“ в том I).

Времето на написването на „Менон“ се определя само приблизително. Ако споменаването на едно политическо лице (вж. бел. 25 по-долу) може да се постави във връзка с езекутирането му от спартанците в 382 г. пр. н. е., написването на диалога би трябвало да следва тази дата. Тя се подкрепя и от тематичните връзки с „Евтидем“, който също засяга темата за учителите по добродетел във връзка с предприетата от Платон защита на скоро основаната Академия от обвиненията в празнодумство, отправяни на философското занимание (срв. уводните думи към бележките към „Евтидем“ в този том). Но в „Менон“ тази защита е оформена като

по-цялостна философска платформа, което може да бъде аргумент в полза на по-късното създаване на диалога.

Беседата в „Менон“ се гради като постъпателно следване на аргументи по темата, формулирана в началния въпрос на Менон, отправен към Сократ, дали добродетелта е нещо усвоимо, или е дадена на човека по природа. Но диалогът само общо гледано продължава разговора, вече воден в „Протагор“, в „Горгий“ и в „Евтидем“. Новото в „Менон“ е, 1) че темата за добродетелта се развива с по-последователно дефиниране на предмета на обсъждането, и 2) че това веднъж до повдигане на нови онтологически проблеми.

В началото на беседата Сократ преобразува Меновия въпрос в по-основния проблем за това, какво представлява добродетелта. Въпреки че майевтът настоява да се определи същностното единство на всички добродетели, т. е. *ейдоса*, добродетелта сама за себе си, Менон подменя общото с негови конкретни проявления. С пример от геометрията Сократ обяснява на своя събеседник, какво означава да се определи нещо само за себе си, а след това дава и пример за лошо определение, за да стимулира логиката му. Но и следващата дефиниция на Менон е незадоволителна. Ако добродетелта е стремеж за придобиване на благо, както твърди Менон, за да води до щастие това придобиване, нужно е да бъде съпроводено от справедливост, разумност и други проявления на добродетелта — т. е. отново става дума за проявленията на добродетелта, а не за самата нея.

В дискусиата по недостатъците на тази дефиниция се повдига въпрос за природата на знанието и Сократ развива тезата, че в основата си знанието е *припомняне* на онова, което душата е научила в отвъдното си съществуване. Той го доказва на Менон, като разпитва един негов роб тъй, че се оказва, че, без да се е учило, момчето достига до знание по въпроса за повърхността на квадрата. Тезата, че в душата на човека е заложено знание за всичко съществуващо, е онтологическото основание да продължи търсенето по въпроса, какво представлява добродетелта и дали е усвоима.

По-нататък Сократ използва похват, прилаган в геометрията — прави предположение (допускане), че добродетелта е знание, от което би следвало, че тя е усвоима, а от това на свой ред, че би трябвало да има кой да я преподава. Но в цяла серия от факти Сократ доказва индуктивно, че добродетелта не може да се предаде другиму нито от софистите, нито от политическите мъже, нито от „добрите, честни граждани“. А щом не може да се преподава, от това следва, че тя не е знание. Търсейки основание то на добродетелта другаде, Сократ достига до т. нар. „правилно (истинско) мнение“.* Макар и да не е тъй устойчиво като знание, то също поражда добродетел според майевта. Но съществено то за темата е, че правилното мнение не може да се преподава и че то, както и добродетелта, са божи достояния. А това означава, че добродетелта също не може да се преподава от човек. Тъй че като резултат се достига до отговор на началния въпрос, поставен от Менон, но не и до определение на самата добродетел.

* С въпроса за отношението на „знание и „истинско мнение“ Платон се занимава подробно в диалога „Теетет“ 187c — 201e.

В добавка трябва да се каже следното. С категорията „добродетел“ (*agathē*), както и със свързаната с нея категория „добро“ (*agathón*) Платон се занимава повсеместно — особено в „Държавата“, също и в късните си диалози. Но никъде у него не се открива устойчиво определение на ейдоса на добродетелта. То се дава виртуално в отговора на ред други въпроси. Това подкрепя възгледа, поддържан от едно съвременно течение в платоновизмът, че добродетелта е централна категория в Платоновата философия, неин организационен принцип. Независимо дали е така или не, във всеки случай с „добродетел“ у Платон се означава цяла една страна на битието, високото качество, същност и предназначение на всичко съществуващо. Това е същественото, което трябва да се има пред вид — в Платоновите диалози добродетелта е нещо много по-широко от човешка нравствена категория.

1 Аристип от Лариса (не бива да се смесва с основателя на киренайската школа), който произлиза от една от най-старите тесалийски фамилии (на Алевадите — вж. по-долу в текста на диалога) като Менон е ученик на Горгий от Леонтини по време на неговия престой в Тесалия. Ксенофонт (*Anab. I, 1, 10*) го представя като приятел и помощник на персийския принц Кир Млади в неговите военни действия срещу брат му Артаксеркс.

2 Става дума за пребиваването на Горгий в Атина по време на едно посолство на родиня му град Леонтини (в Сицилия). Вж. подробно за Горгий в уводните думи към бележките към едноименния диалог в този том.

3 Менон подменя въпроса за същността на добродетелта с въпроса за нейните видове по много подобен начин като Хипий в „Големия Хипий“ (срв. там 287e и сл.). За значението на „същност“ (*ousia*) бел. 33 към „Федон“ в този том.

4 На „свършен“ в оригинала съответствува *agathós* (добър), което е трудно да се предаде на български в този контекст. Значението му е свързано с идеята за съвкупност от високи качества. По-нататък в текста на „Менон“ се предава и с „ценен“. Срв. и бел. 17 към „Евтидем“ в този том.

5 С незадоволителното определение, което дава, Сократ иска да даде пример за неправилен подход и да стимулира мисълта на своя събеседник.

6 Сократ има пред вид софистите и философите, практикуващи еристика. Вж. за еристиката в уводните думи към бележките към „Евтидем“ в този том.

7 На „по-изкусно“ в оригинала съответствува *dialektikóteros*, което означава буквално „по-съобразно с изкуството да се разговаря“, т. е. с диалектиката. В „Менон“ диалектика има все още своето етимологическо значение — изкуство да се води разговор.

8 Сократ има пред вид изтънчеността на софиста Продик в тълкуването на значението на думите. Срв. „Протагор“ 340 a — 341 e в том I.

8a Има се пред вид *frg. B 89* (Diels I). Този възглед бил застъпван по-късно и от атомистите. Срв. бел. 44 към „Федър“ в този том

9 Вж. бел. 18 към „Федър“ (в този том). Следващата в текста дефиниция е пародия на възгледа на Емпедокъл.

10 Сократ намеква, че, преминал през школата на софиста Горгий, Менон е придобил вкус към патетичния стил. В своите тържествени речи „Възхваля на Елена“ и „Паламед“ Горгий имитира високия стил на трагическия монолог.

11 Коментаторите на това място са единодушни, че с „мистерии“ Сократ означава фигуративно предстоящото посещаване на Менон с диалектиката в смисъл, че философията е един вид мистерия — срв. „Горгий“ 497 с, „Федон“ 69 с, „Пирът“ 209 e (в този том). Но не е изключено под „мистерии“ в случая да се разбират Елевзинските мистерии, чието празнуване Сократ предполага, че Менон ще дочака.

12 Предполага се, че това изречение принадлежи на поета Симонид.

13 Родът на Алевадите, от който произлиза Менон, има потомствени приятелски отношения с Великия, т. е. с персийския цар от времето, когато тесалийците помагат на Ксеркс във военните му действия срещу елините.

14 За способността на Сократ да омагьосва събеседниците си говори и Алкивиад в „Пирът“ 215 d — 216 a (в този том). А за философския разговор като един вид баене срв. „Хармид“ 157 a—c (в том I). Срв. и бел. 34 към „Федон“ в този том.

15 Цитираните стихове са *frg. 133* от Пиндар (Snell). За Пиндар и неговия принос за есхатологическите вървания вж. бел. 92 към „Горгий“ в този том. А за многократното рождение на душата вж. „Федър“ 249 b в този том.

16 Тезата за научаването-припомняне е развита подробно във „Федон“ 72 e — 76 с (срв. в този том). Срв. и по-нататък в „Менон“ 85 e — 86 a и сл. където тезата за припомнянето се развива със същите аргументи, както във „Федон“.

17 Сократ очевидно чертае на земята фигурите, за които разпитва роба на Менон. Следващият текст създава редица затруднения при предаването му на български. За „фигура“ в случая не се казва

употребеното по-горе в текста *schēma* (по-точно „очертание“, а *schōgion*, което означава по-точно „повърхнина“. Т. е. за квадрат в оригинала се казва „квадратно място“ (квадратна повърхнина).

18 На начертания на земята квадрат Сократ удължава двойно едната страна, а след това начертава квадрат с двойно по-дълги страни.

19 Под „осемстъпна“, „четиристъпна“ и „шестнайсетстъпна“ в оригинала се говори за фигура с повърхнина осем, четири и шестнайсет стъпки.

20 На четирите четиристъпни квадрата, включени в големия шестнайсетстъпнен квадрат, Сократ прокарва диагонали, които на своя ред образуват един вписан в шестнайсетстъпния квадрат по-малък по площ от него с половина — т. е. осемстъпнен квадрат.

21 Първият квадрат е вписаният, образуваният се от прокарания диагонали, а другият — един от четирите, на които се дели съставеният от тях шестнайсетстъпнен квадрат.

22 На „предположение“ в оригинала съответствува *hypóthesis*, т. е. „хипотеза“, термин, зает, както се разбира, от тогавашната геометрия. Думата има смисъл и на „предпоставка“ и би могла да се предаде на български и тъй.

23 Срв. подобния ход на аргументацията в „Евтидем“ 280 bс и сл. в този том.

24 Въпросът за *храбростта* е разгледан подробно в „Лахет“ — срв. 193 d в том I.

25 *Исмений*, споменат във връзка с богатството си и в „Държавата“ (336 a), е тиванец, политически мъж настроен антиспартански, заботял чрез посредничеството на Тимократ от Родос с пари, пратени от персите (събитието става след смъртта на Сократ и в случая има анахронизъм). Предполага се, че по-долу в текста на „Менон“ е допусната грешка от преписвач на ръкописа и че думата е била не за „Поликратово“ богатство (самоският тиранин Поликрат е символ за богат човек), а за богатството на споменатия Тимократ от Родос.

26 Това Сократ казва в ироничен смисъл, защото по неговото собствено мнение бъдещият му обвинител Анит не е бил възпитан добре от своя баща Антемион.

27 От антична гледна точка в случая е странно, че софистът *Протагор* от антична гледна точка в случая е странно, че софистът *Протагор*, който се занимава с интелектуален труд, взима за това пари, и то повече от скулптора *Фидий*, за когото е нормално да получава пари за труда си, възприеман за обикновено занаятчийско умение. За сумите, които взимали софистите, вж. бел. 3 към „Апология“ (в том I).

28 *Протагор* е починал към 415 г. пр. н. е.

29 На „добър и честен“ в текста на оригинала съответствува трудното за предаване на български *kaloi katathoi*. Вж. за неговия смисъл бел. 21 към „Евтидем“ в този том.

30 Темистокъл е известният политически деец, герой на Гръко-персийските войни и обществен реформатор в Атина — първата половина на пети век пр. н. е. Неговият син *Клеофант*, както съобщава Плутарх (*Themisth.* 32), бил добър ездач, но иначе не бил особено надарен.

31 *Лизимах*, внук на Лизимах и син на Аристид, прочутият пълководец от времето на Гръко-персийските войни, не се отличавал с особени качества. Той е участник в диалога „Лахет“ (вж. в том I).

32 За това, че двамата синове на Перикъл били непълноценни хора и че баща им не успял да ги научи на нищо, срв. и „Алкивиад“ 118 d, също „Протагор“ 315 a — 320 a в том I.

33 *Тукидид* е аристократическият водач от предперикловата епоха, ползувал се с името на изключително достоен човек (да не се смесва с историка Тукидид!). Неговият син *Мелесий*, който не блестял с особени качества, е участник в диалога „Лахет“ (вж. в том I).

34 В тази заплаха на Анит се има пред вид обвинението, което той повдига срещу Сократ. Намек за процеса се прави и в следващата реплика на Сократ — истинско злословие ще бъде това, което сам Анит ще стори един ден срещу Сократ.

35 Цитираните стихове на елегическия поет *Теогнид* от Мегара (VI—V в. пр. н. е.) са откъс от дидактическа поема, посветена на неговия любимец Кири — ст. 33—36 (*Anth. lvg.* — Diehl II). По-долу се цитират ст. 434—438 с известен пропуск.

36 Не на едно място у Платон-Сократ се представя за ученик на софиста *Продик* — срв. „Хармид“ 163 d (в том I), също „Кратил“ 384 b, дето иронично се твърди, че Сократ слушал само уроците му за една драхма и затова не научил много.

37 За съотношението на „правилно (истинско) мнение“ (*orthē* или *alēthēs dōxa*) и знание (*episteme*) подробно в „Държавата“ (476 d — 480 a).

38 Съществува предание, че статуите на легендарния атински скулптор *Дедал* могли да се движат. Срв. по-подробно бел. 15 към „Евтифрон“ в том I.

39 Срв. подобната аргументация и изводи в „Ион“ (в том I).

40 Омир „Одисея“ X, ст. 494—495. Гадателят слепец *Тирезий* е традиционна фигура в епоса и в трагедията, символ на безпогрешно знание.

Менексен

Диалогът „Менексен“ е между най-кратките произведения на Платон. Неговата автентичност не се оспорва. Създаден е непосредствено след 387 г. пр. н. е., но не по-късно от 380 г. Попада в една група по тема и по тон с диалозите „Евтидем“ и „Горгий“. Един изследовател сполучливо го нарича „сатировска драма“, следваща трагедията „Горгий“.

Участниците в диалога са двама — Сократ и Менексен, споменат между слушателите във „Федон“ (59 b) и също участник в диалога „Лизис“ (вж. том I), дето е представен като човек, който обича да спори. По това, че вече привързва с образованието и с философията, както се казва в началото на този диалог, се разбира, че Менексен е навършил двадесет години. Това е възрастта, когато младият атинянин се заема с обществена дейност.

Времето на събитията, за които се разказва, съвпада с времето на написването на диалога — година или две след т. нар. Анталкидов мир, сключен в 387 г. пр. н. е., последното историческо събитие в поредицата събития, споменати в текста на диалога. Във връзка с ежегодния празник през месец панаопсион (в края на октомври) в чест на падналите за свободата на Атина трябва да се подготви публична надгробна реч. Ораторът се избира от народното събрание по предложение на съвета. При тия обстоятелства именно Менексен проявява интерес към дебатите в съвета, и завръщайки се оттам, среща Сократ. Ако се гледа действителното положение на нещата, това е анахронизъм, тъй като Сократ умира в атинския затвор в 399 г. пр. н. е. Платон допуска подобни анахронизми (вж. бел. към „Ион“ в том I). Но ако в случая анахронизмът е прекален, дължи се вероятно на цялостния ироничен тон, в който е изпълнено произведението.

Фактически „Менексен“ е диалог само в рамката си — в уводната беседа и заключителните думи, които си обменят двамата участници. Иначе произведението се състои от неголяма надгробна реч, предадена от Сократ по настояване на Менексен и принадлежаща според твърдението на Сократ на неговата учителка по реторика Аспазия. Че това вероятно е шга, смята и сам Менексен (вж. 249 e).

Надгробната реч на Сократ се състои от две части: *възхвала на Атина*, родината — майка на загиналите, които се чествуват, и